

Štandardný model časticovej fyziky

Marek Bombara, Medzinárodné Masterclasses 30. 3. 2022, Košice

Čo nás čaká?

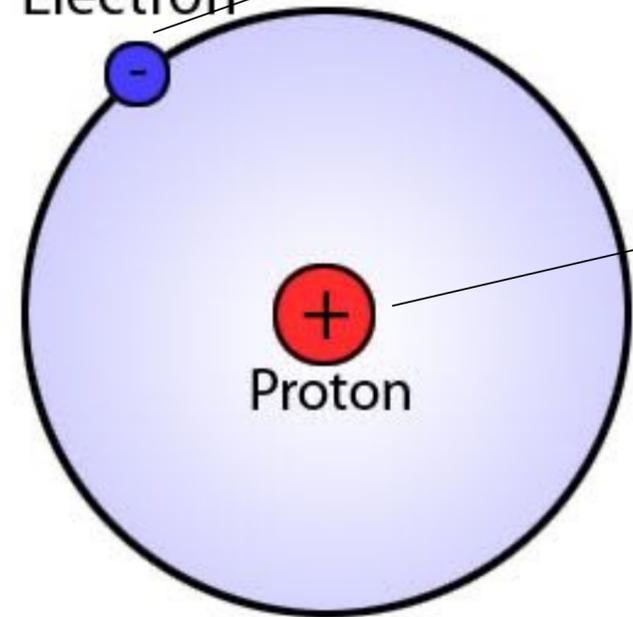
- Čo sú to elementárne častice?
- Aké majú vlastnosti (trocha relativity)?
- Ako študujeme elementárne častice (urýchľovače a detektory)?
- Štandardný model elementárnych častíc
- Ako častice interagujú (popis interakcií)?
- Štandardný model nie je konečná stanica..

Čo sú to elementárne častice?

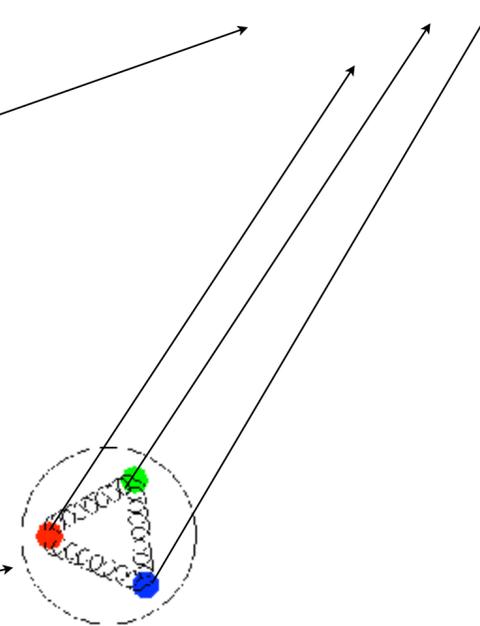
Atóm vodíka

Group	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	1 H																	2 He
2	3 Li	4 Be											5 B	6 C	7 N	8 O	9 F	10 Ne
3	11 Na	12 Mg											13 Al	14 Si	15 P	16 S	17 Cl	18 Ar
4	19 K	20 Ca	21 Sc	22 Ti	23 V	24 Cr	25 Mn	26 Fe	27 Co	28 Ni	29 Cu	30 Zn	31 Ga	32 Ge	33 As	34 Se	35 Br	36 Kr
5	37 Rb	38 Sr	39 Y	40 Zr	41 Nb	42 Mo	43 Tc	44 Ru	45 Rh	46 Pd	47 Ag	48 Cd	49 In	50 Sn	51 Sb	52 Te	53 I	54 Xe
6	55 Cs	56 Ba	*	72 Hf	73 Ta	74 W	75 Re	76 Os	77 Ir	78 Pt	79 Au	80 Hg	81 Tl	82 Pb	83 Bi	84 Po	85 At	86 Rn
7	87 Fr	88 Ra	*	104 Rf	105 Db	106 Sg	107 Bh	108 Hs	109 Mt	110 Ds	111 Rg	112 Cn	113 Uut	114 Fl	115 Uup	116 Lv	117 Uus	118 Uuo
				* 57 La	* 58 Ce	* 59 Pr	* 60 Nd	* 61 Pm	* 62 Sm	* 63 Eu	* 64 Gd	* 65 Tb	* 66 Dy	* 67 Ho	* 68 Er	* 69 Tm	* 70 Yb	* 71 Lu
				** 89 Ac	** 90 Th	** 91 Pa	** 92 U	** 93 Np	** 94 Pu	** 95 Am	** 96 Cm	** 97 Bk	** 98 Cf	** 99 Es	** 100 Fm	** 101 Md	** 102 No	** 103 Lr

Electron

Elementárne častice

Protón má vnútornú štruktúru

Niektoré vlastnosti častíc (trocha relativity)

Celková energia v makrosvete (rýchlosti sú malé)

Obr.: https://en.wikipedia.org/wiki/Homer_Simpson

celková energia = pokojová energia

$$E_{total} = mc^2$$

Pripomienka: $c = 300\,000\,000$ m/s

celková energia = pokojová energia + pohybová energia

$$E_{total} = mc^2 + \frac{1}{2}mv^2$$

Celková energia v mikrosvete (rýchlosti sú relativistické)

$$E_{total} = \sqrt{p^2 c^2 + m^2 c^4}$$

Extrémne prípady:

$$E_{total} = pc \quad (\text{pre } p \gg m)$$

Protón na LHC, γ

$$E_{total} = mc^2 \quad (\text{pre } m \gg p)$$

$E = mc^2$ - minimálna energia potrebná na existenciu voľnej častice.

Pripomenka: $c = 300\,000\,000$ m/s

Obr.: https://en.wikipedia.org/wiki/Homer_Simpson

Celková energia v mikrosvete (rýchlosti sú relativistické)

$$E_{total} = \sqrt{p^2 c^2 + m^2 c^4}$$

Extrémne prípady:

$$E_{total} = pc \quad (\text{pre } p \gg m)$$

Protón na LHC, γ

$$E_{total} = mc^2 \quad (\text{pre } m \gg p)$$

$E = mc^2$ - minimálna energia potrebná na existenciu voľnej častice.

Hmotnosť častíc sa nemení a nájdeme ju v tabuľkách!
T.j. všetky protóny majú tú istú hmotnosť!

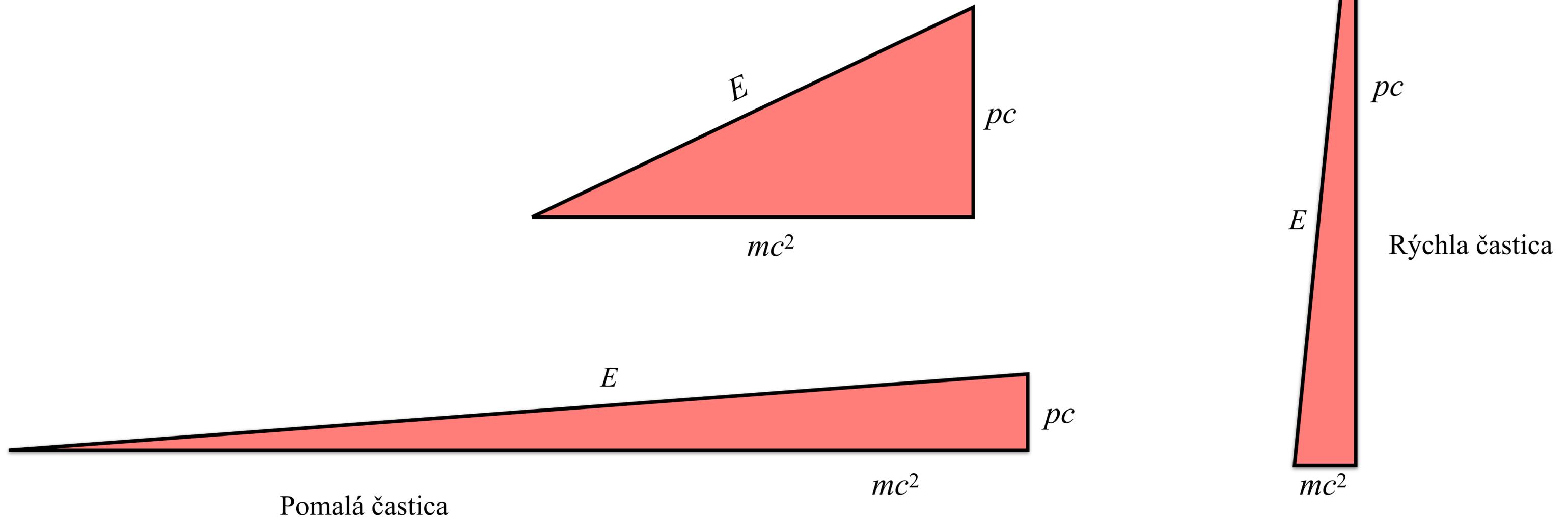

Pripomenka: $c = 300\,000\,000$ m/s

Obr.: https://en.wikipedia.org/wiki/Homer_Simpson

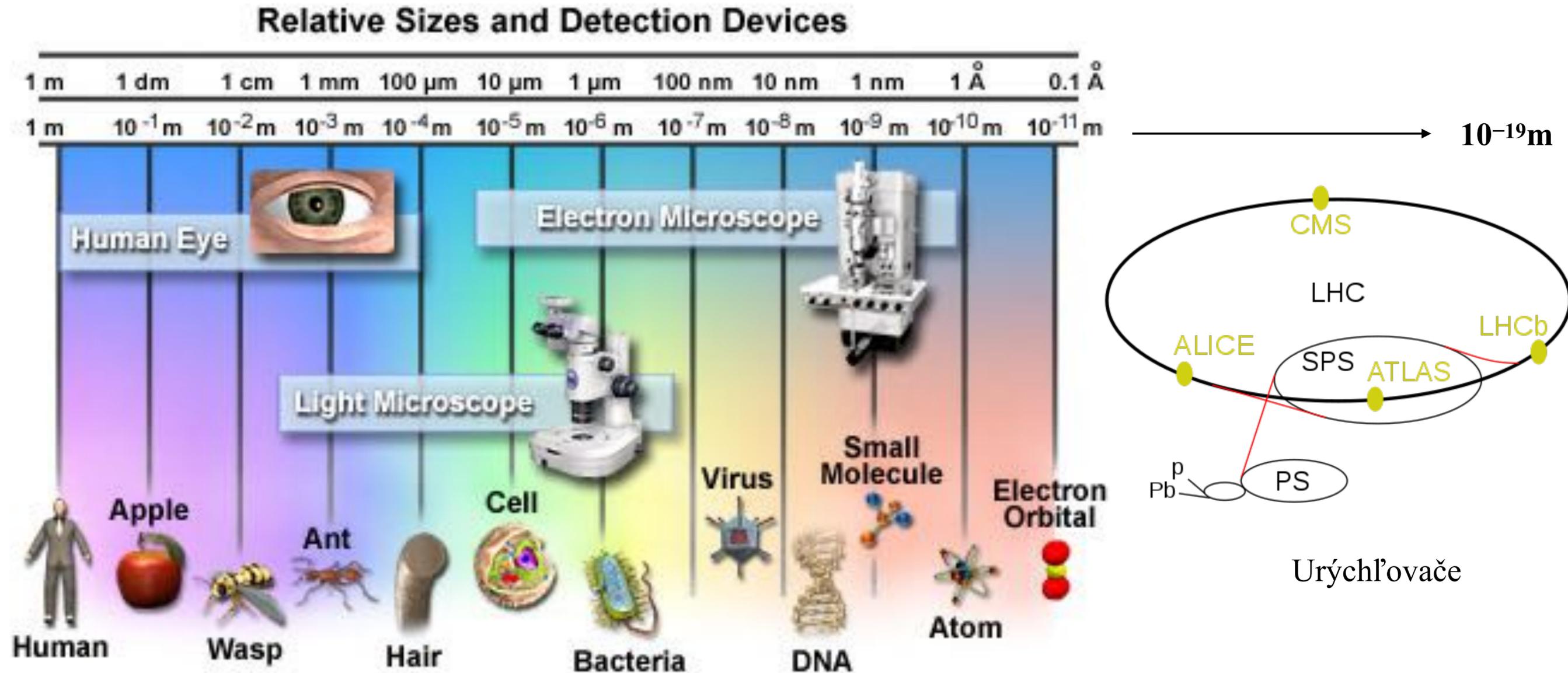
Pomôcka na zapamätanie si základného vzťahu pre celkovú energiu voľnej častice: je to vlastne Pytagorova veta:

$$E = \sqrt{p^2 c^2 + m^2 c^4}$$

Ako študujeme elementárne
častice (urýchľovače a
detektory)?

Škály v prírode

Figure 1

Obr.: <https://www.tes.com/lessons/hNjtfiM9zJGzCQ/viruses-and-bacteria>

Urýchľovanie

Urýchľovanie $\equiv$ zvyšovanie rýchlosti

Pre nabitú časticu:

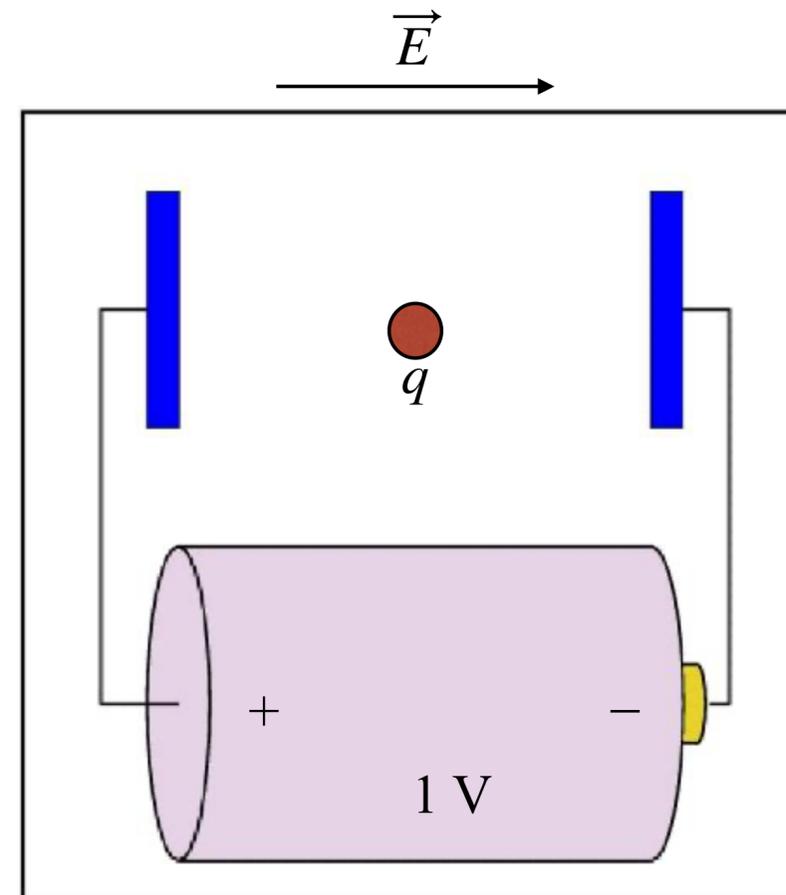
$$\vec{F} = m \vec{a} = m \frac{\Delta \vec{v}}{\Delta t} = q \vec{E}$$

Urýchľovanie

Urýchľovanie $\equiv$ zvyšovanie rýchlosti

Pre nabitú časticu:

$$\vec{F} = m \vec{a} = m \frac{\Delta \vec{v}}{\Delta t} = q \vec{E}$$

urýchľovač $\equiv$ prístroj, ktorý urýchľuje častice.

- ak náboj častice $|q| = 1|e|$, potom prírastok energie nabitej častice, ak preletí medzi doskami bude $\Delta E = 1 \text{ eV}$
- $1 \text{ eV} = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ J}$

Urýchľovanie

Urýchľovanie $\equiv$ zvyšovanie rýchlosti

Pre nabitú časticu:

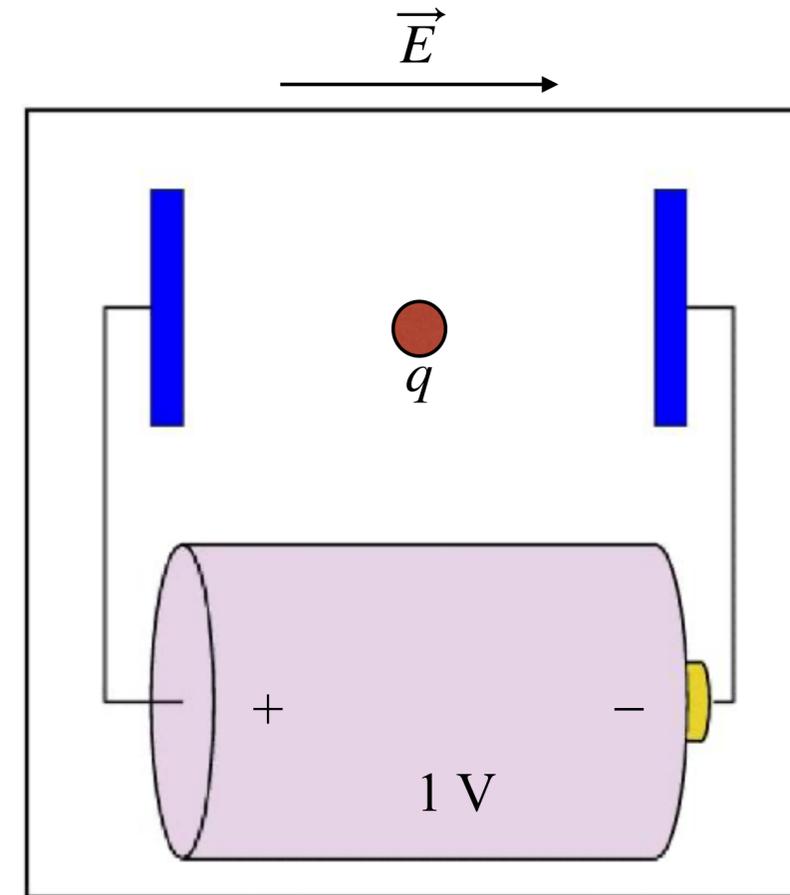
$$\vec{F} = m \vec{a} = m \frac{\Delta \vec{v}}{\Delta t} = q \vec{E}$$

Prečo zvyšujeme rýchlosť?

Aby sme zvýšili hybnosť a pohybovú energiu:

$$\vec{p} = m \vec{v} \quad E_{kin} = \frac{1}{2} m v^2$$

Prečo chceme zvýšiť hybnosť a energiu?

urýchľovač $\equiv$ prístroj, ktorý urýchľuje častice.

- ak náboj častice $|q| = 1|e|$, potom prírastok energie nabitej častice, ak preletí medzi doskami bude $\Delta E = 1 \text{ eV}$
- $1 \text{ eV} = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ J}$

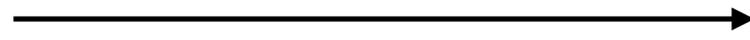
Urýchľovače v časticovej fyzike

So zvyšovaním hybnosti:

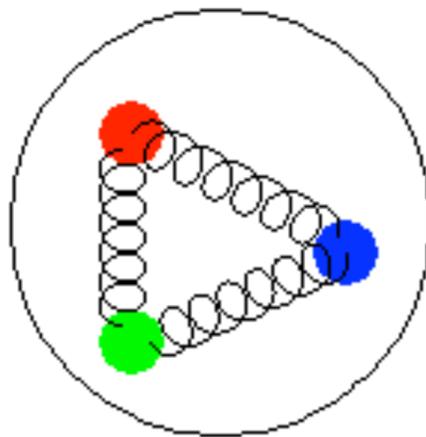
1. Vidíme na menšie vzdialenosti:

$$\lambda = \hbar/p$$

$$E_{\text{kin}} = 10 \text{ GeV}$$

$$\lambda \sim 0,01 \text{ fm}$$

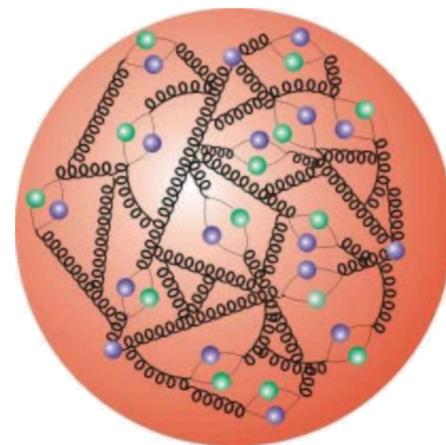

$$1 \text{ fm} = 10^{-15} \text{ m}$$

$$E_{\text{kin}} = 1 \text{ TeV}$$

$$\lambda \sim 0,0001 \text{ fm}$$

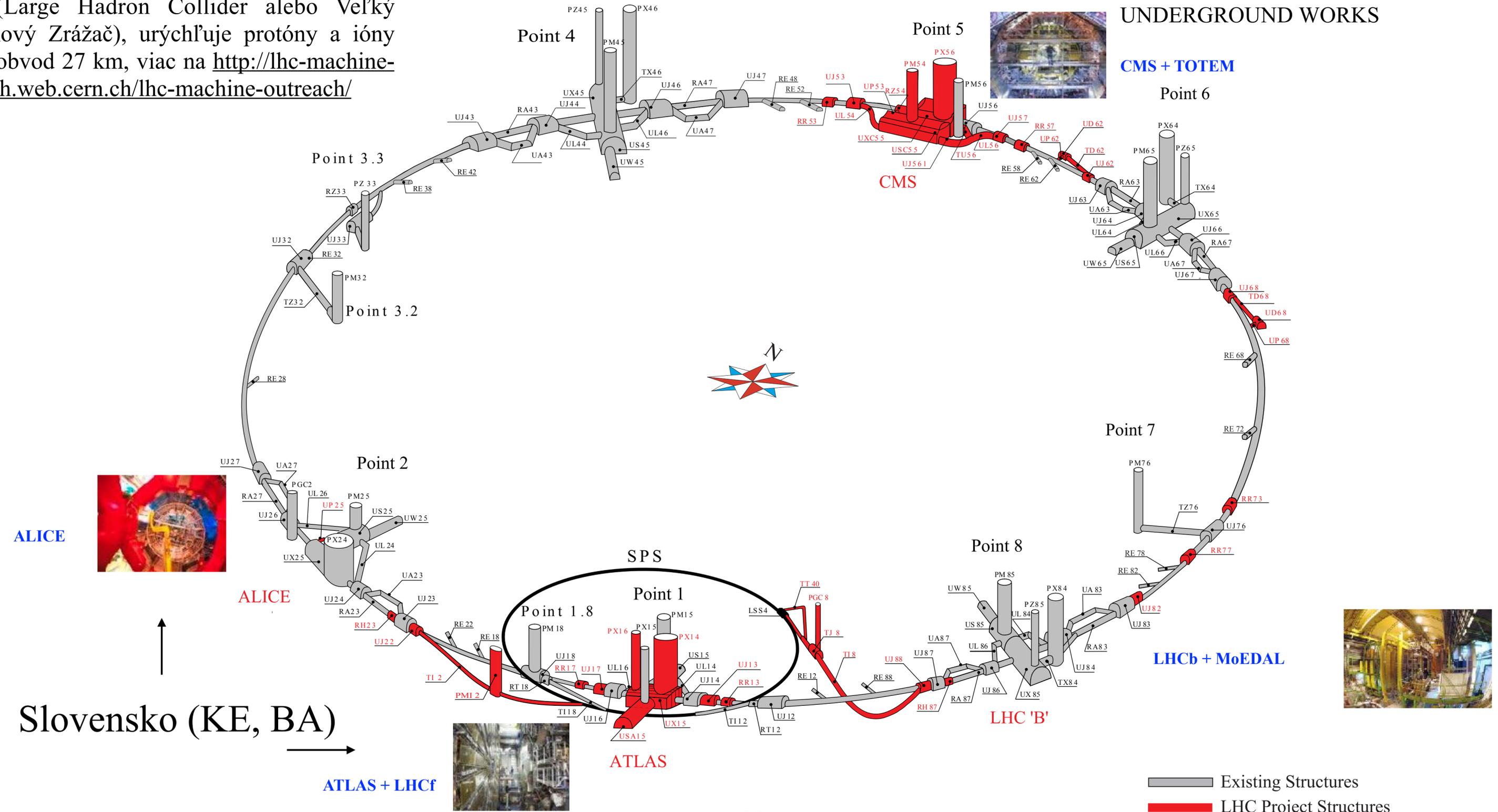
So zvyšovaním kinetickej energie:

2. Narodia sa ťažšie objekty:

$$E = mc^2$$

Príklad moderného urýchľovača: Large Hadron Collider v CERN

LHC (Large Hadron Collider alebo Veľký Hadrónový Zrážač), urýchľuje protóny a ióny olova, obvod 27 km, viac na <http://lhc-machine-outreach.web.cern.ch/lhc-machine-outreach/>

UNDERGROUND WORKS

CMS + TOTEM

Point 6

Point 7

Point 8

LHCb + MoEDAL

ALICE

ALICE

SPS

Point 1

ATLAS

LHC 'B'

Slovensko (KE, BA)

ATLAS + LHCf

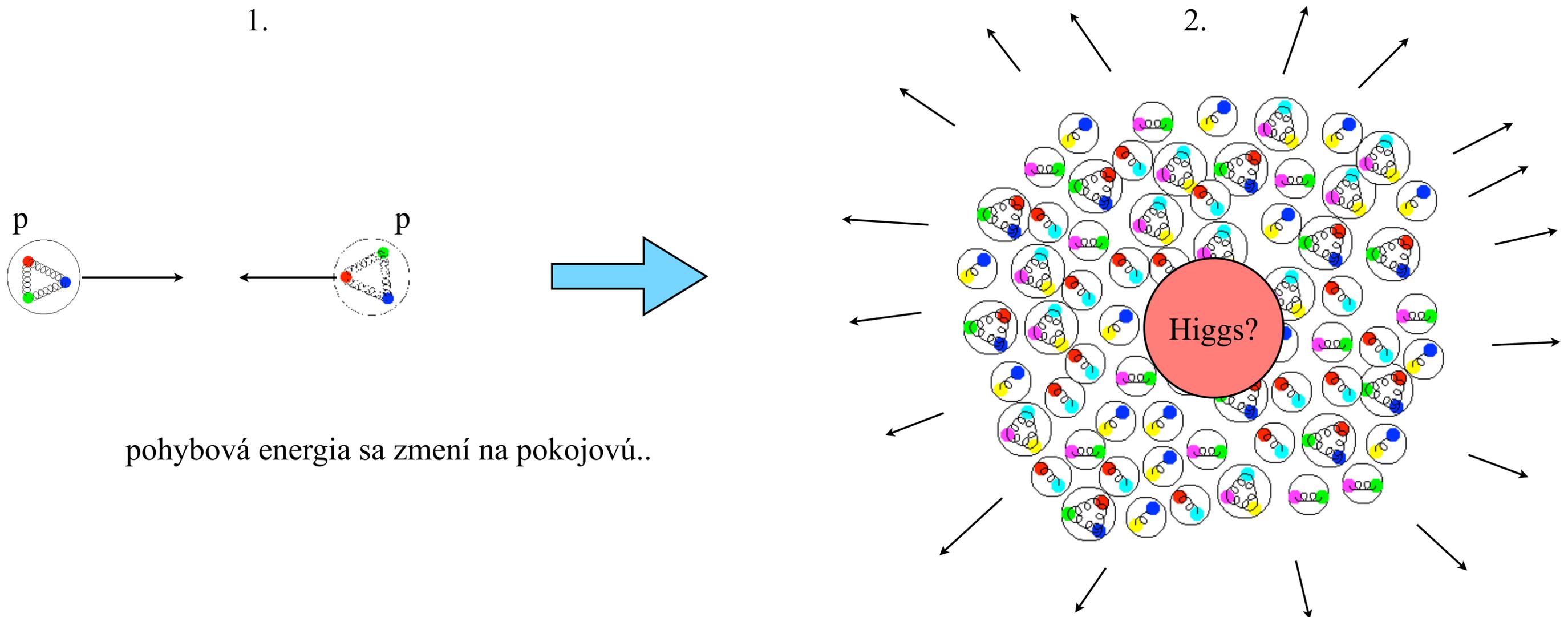
Existing Structures

LHC Project Structures

Celková energia pred zrážkou = celková energia po zrážke

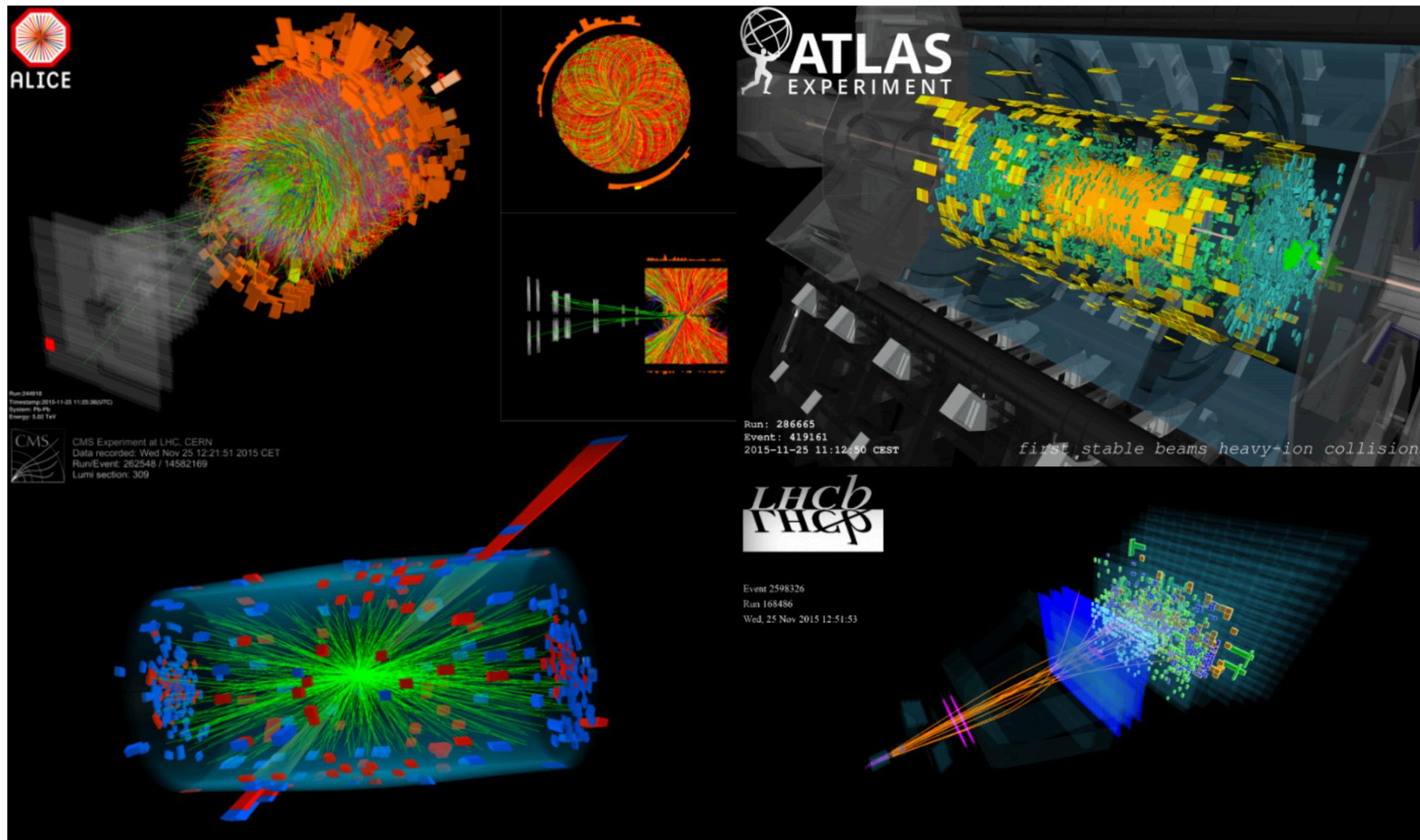
(Zákon zachovania energie)

13 TeV (pokoiová energia protónov ≈ 2 GeV)

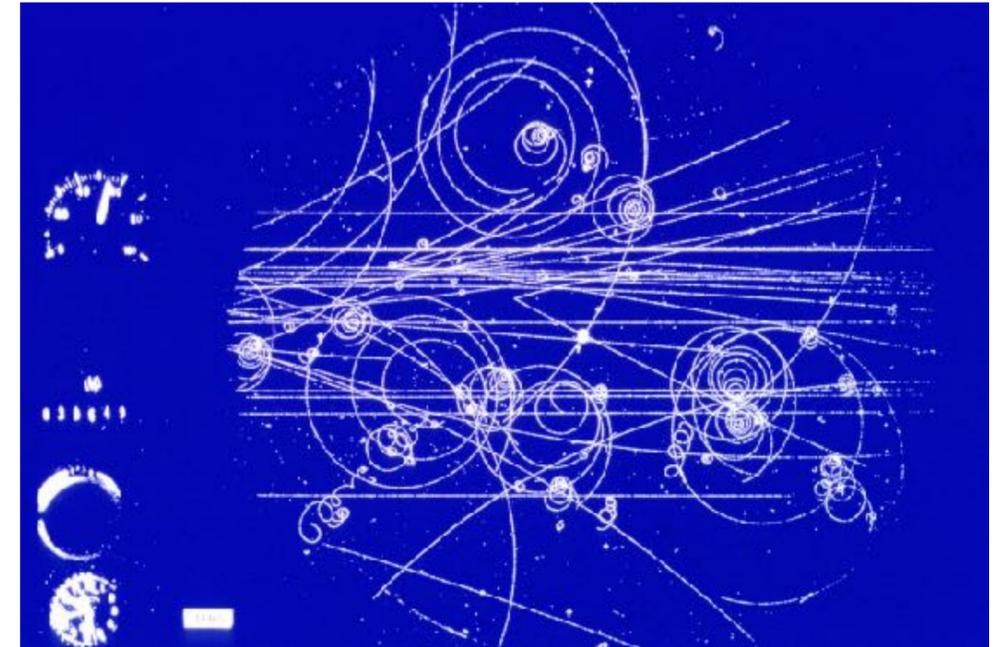
Čím vyššia energia zväzku, tým viac a ťažších častíc sa v zrážke narodí!

Zrážky na LHC

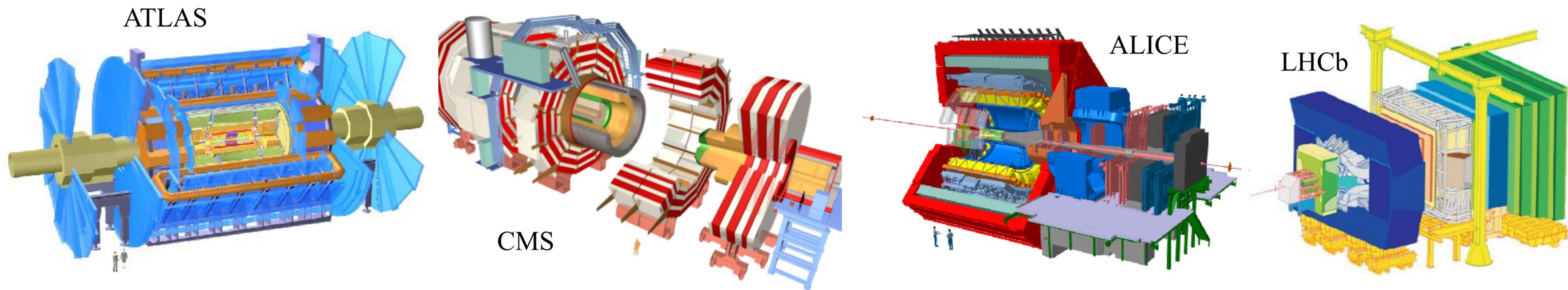

Detekcia častíc

o existencii častice vieme na základe jej interakcie s prostredím (detektor)

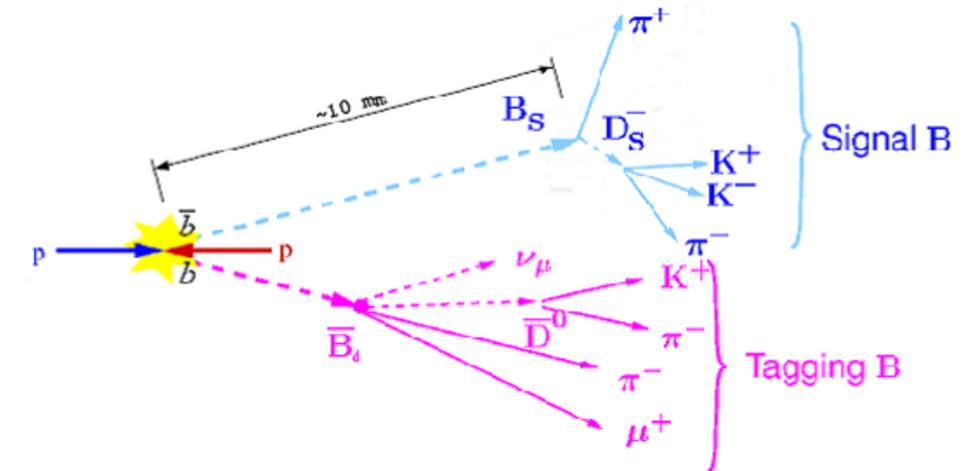
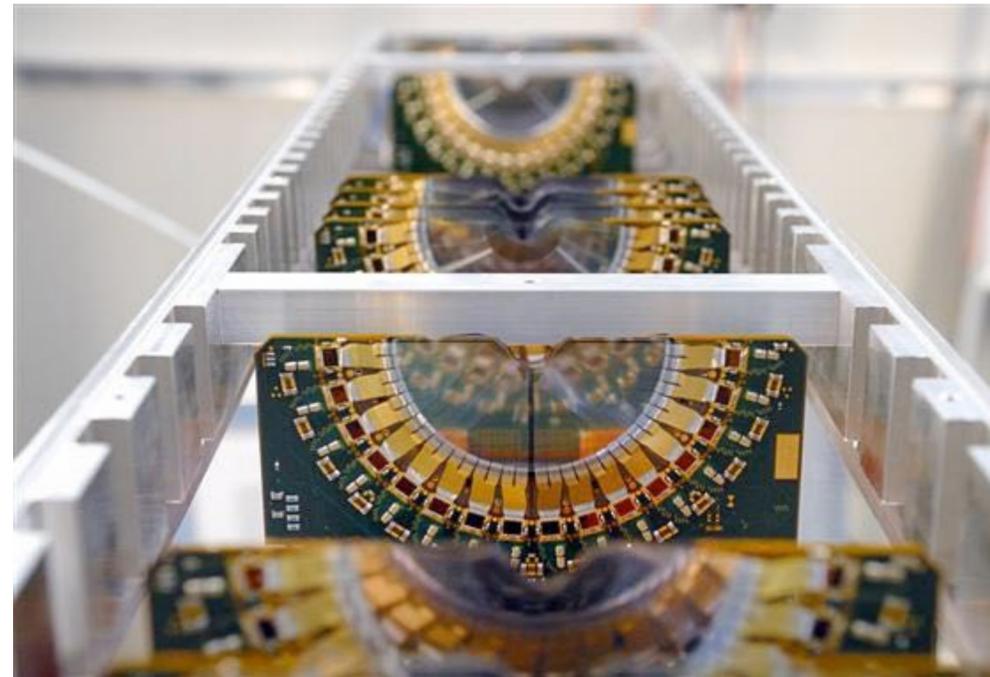
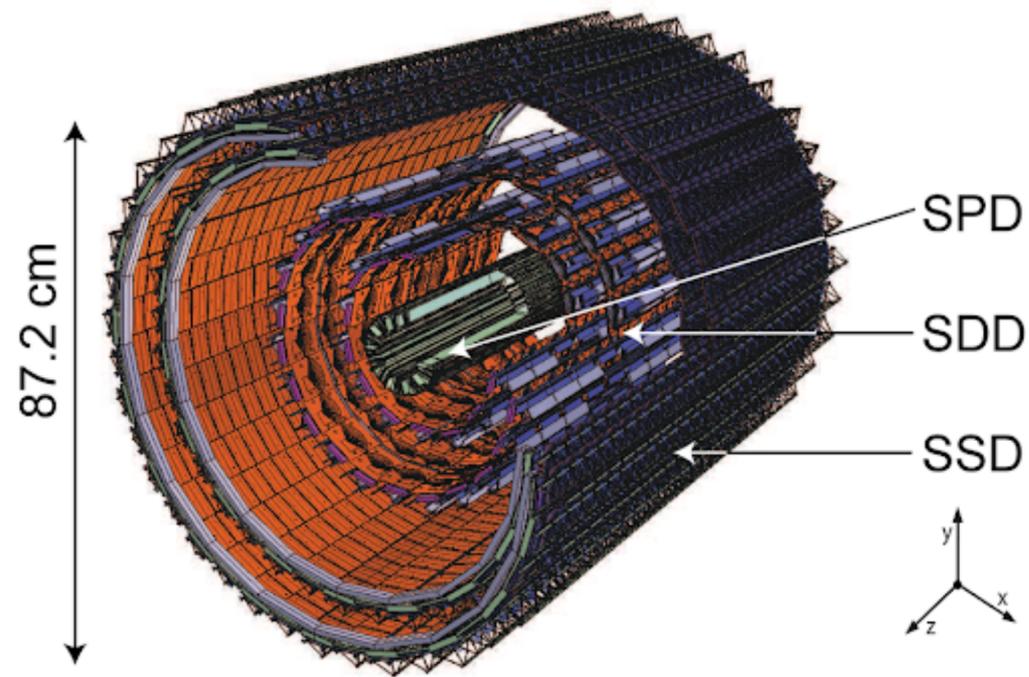
Príklad detekcie elementárnych častíc: detektory na LHC

- výber a usporiadanie detektorov sleduje fyzikálne ciele experimentu
- vo všeobecnosti - chceme vedieť, aké častice vznikli v zrážke a aké majú vlastnosti
- častice sú:
  - ➔ nabité a neutrálne
  - ➔ krátkožijúce a dlhožijúce
  - ➔ ťažké a ľahké
  - ➔ rýchle a pomalé

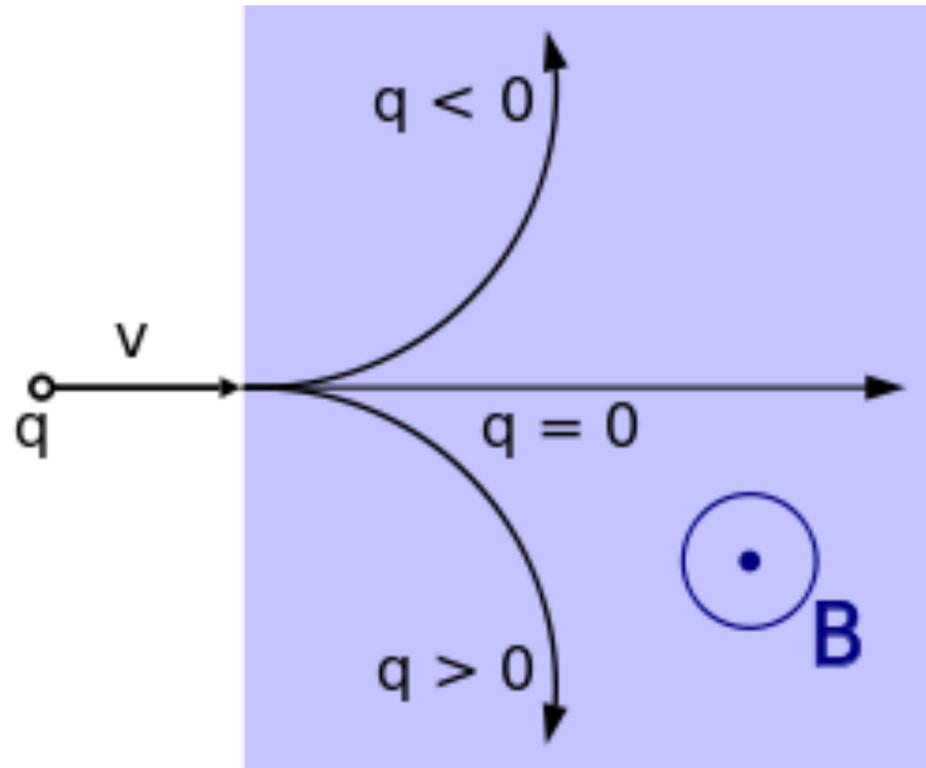
Na každú vlastnosť je dobrý iný materiál alebo typ detektora ⇒ cibul'ová štruktúra!

Dráhové detektory

- dráhové detektory najbližšie k zrážke: kremíkové pixelové detektory
- účel: určiť miesto zrážky a odlíšiť miesta rozpadov stredne žijúcich častíc

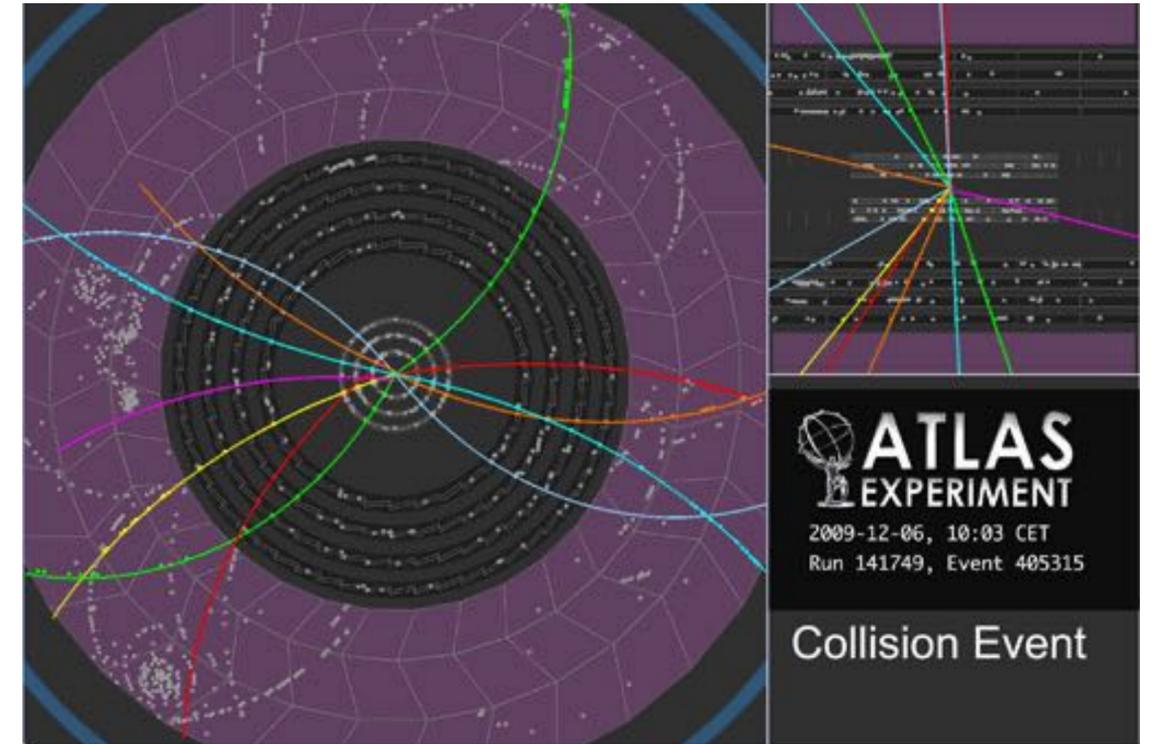
Dráhové detektory

Obr: https://en.wikipedia.org/wiki/Lorentz_force

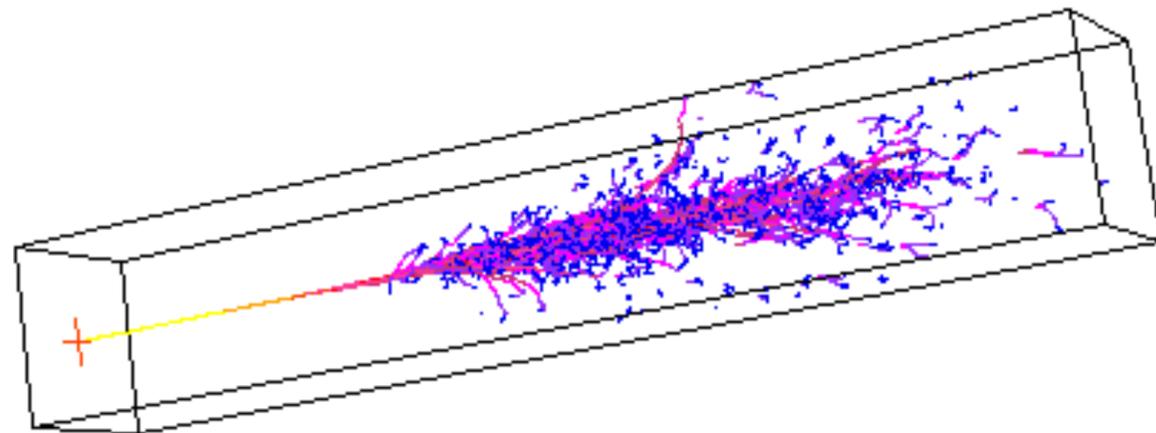
$$R = \frac{mv}{qB}$$

$$p = qBR$$

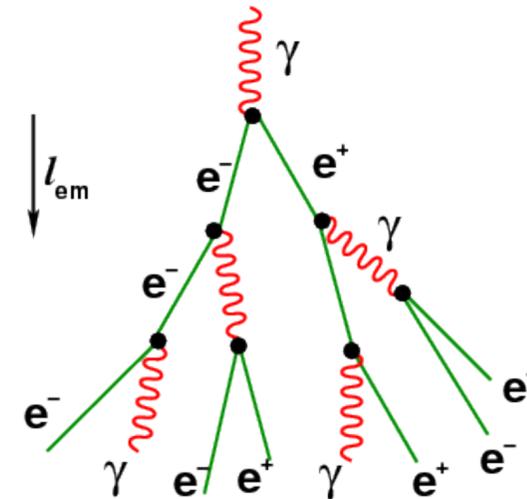

- dráhové detektory merajú hybnosť nabitej častice zo zakrivenia jej dráhy
- čím vyššia hybnosť, tým horšia presnosť - počet detektorových vrstiev pomáha

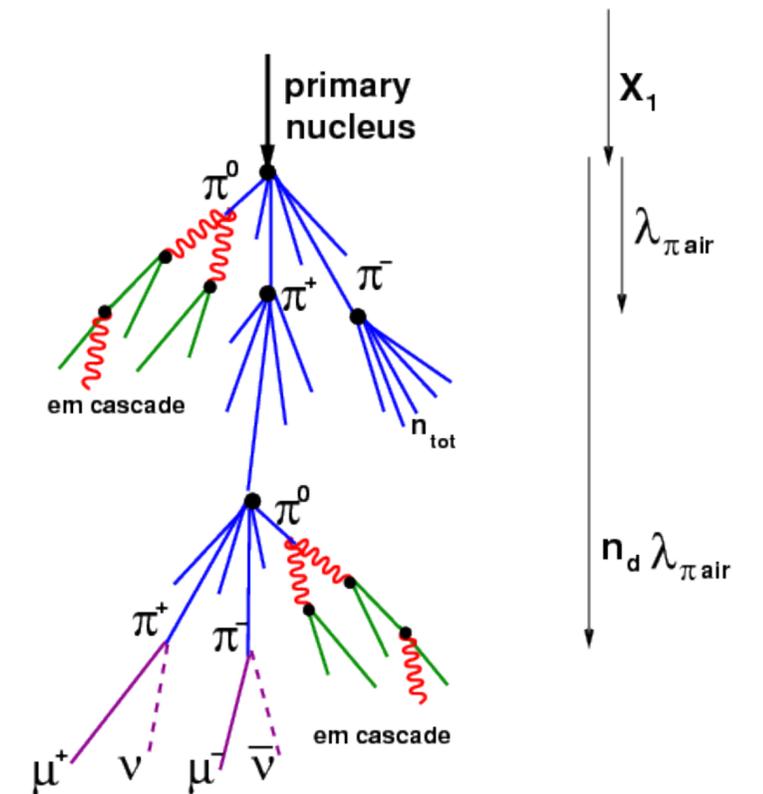
Elektromagnetické kalorimetre

em cascade

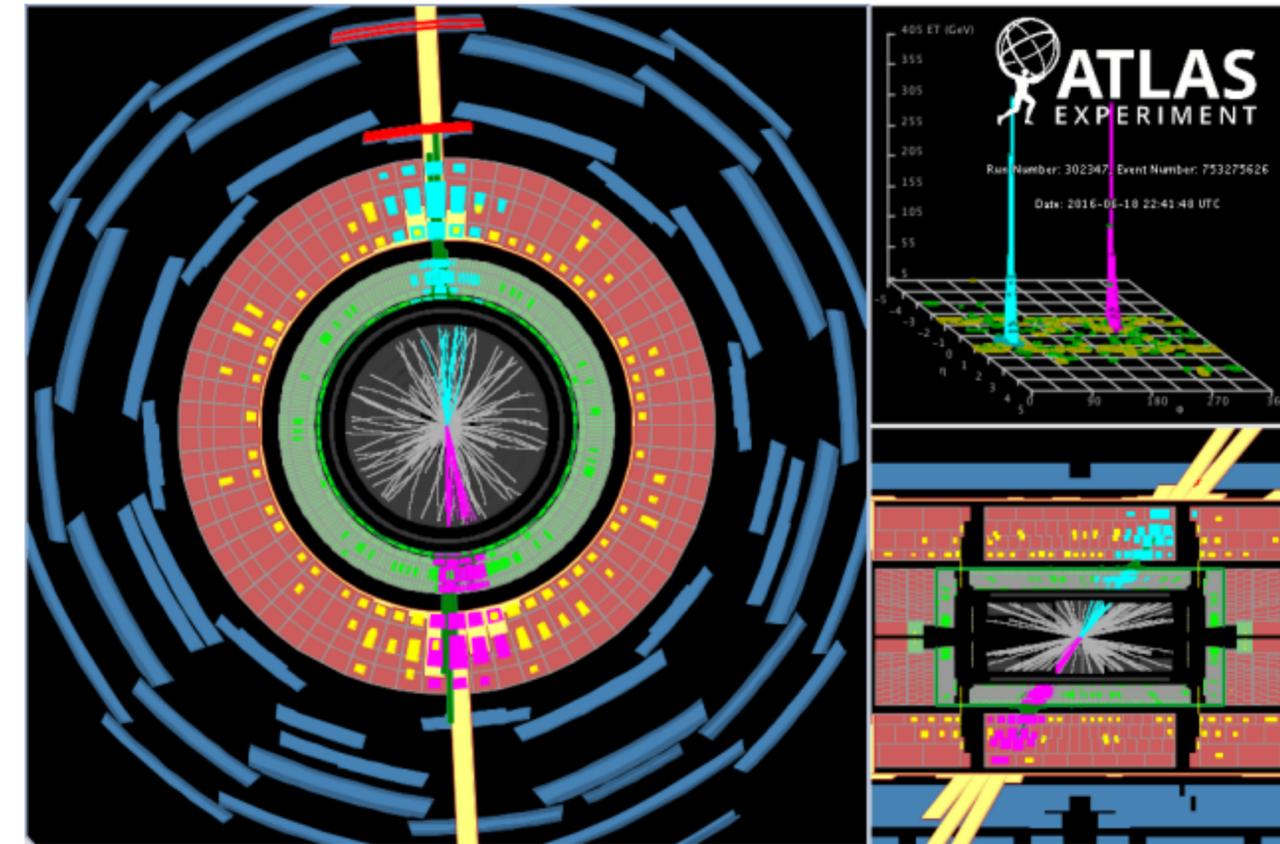
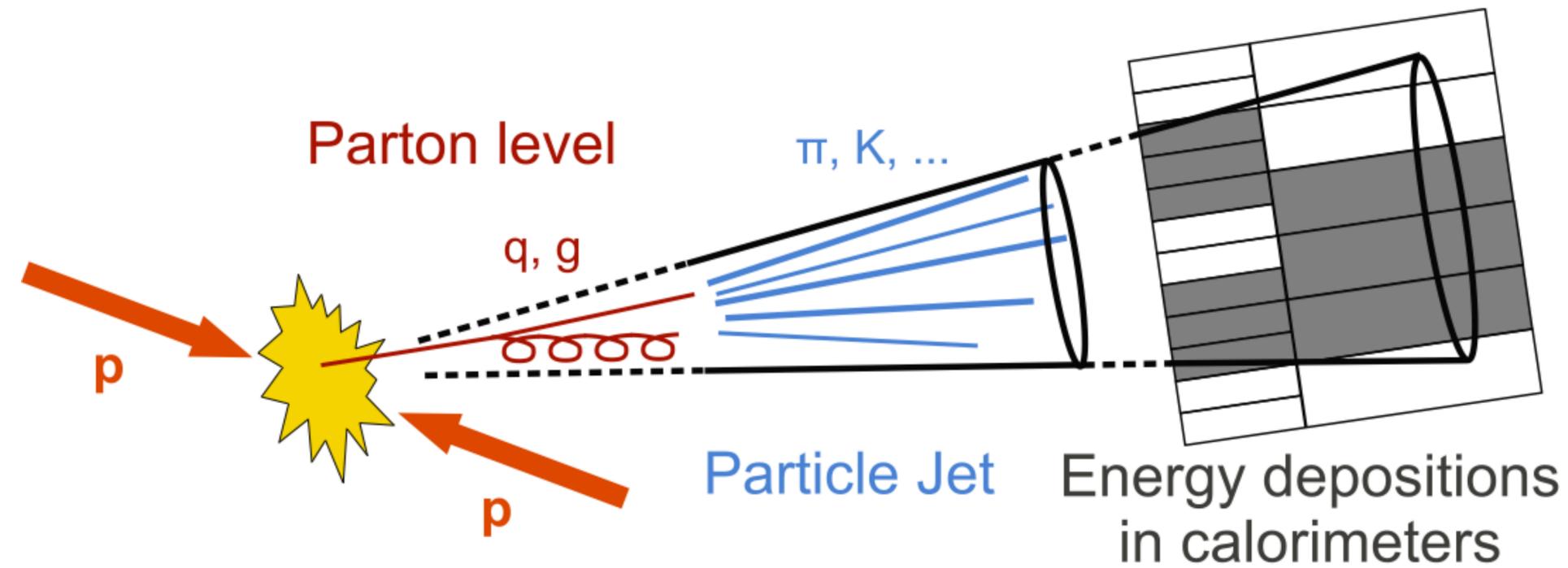

hadronic cascade

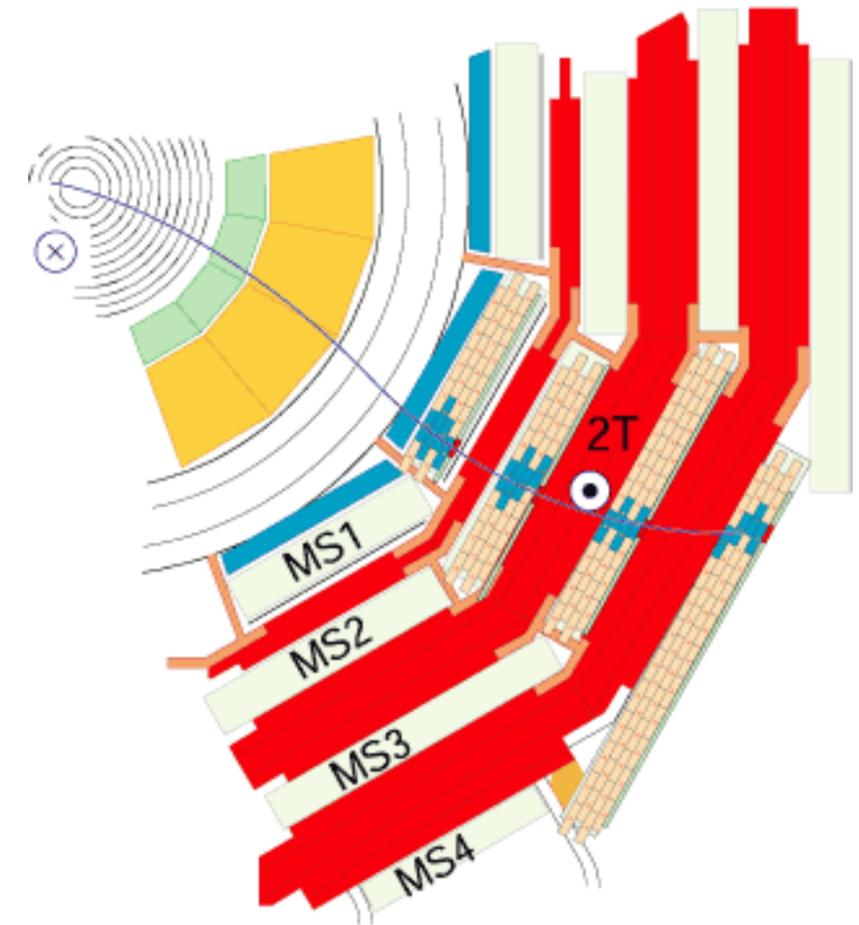
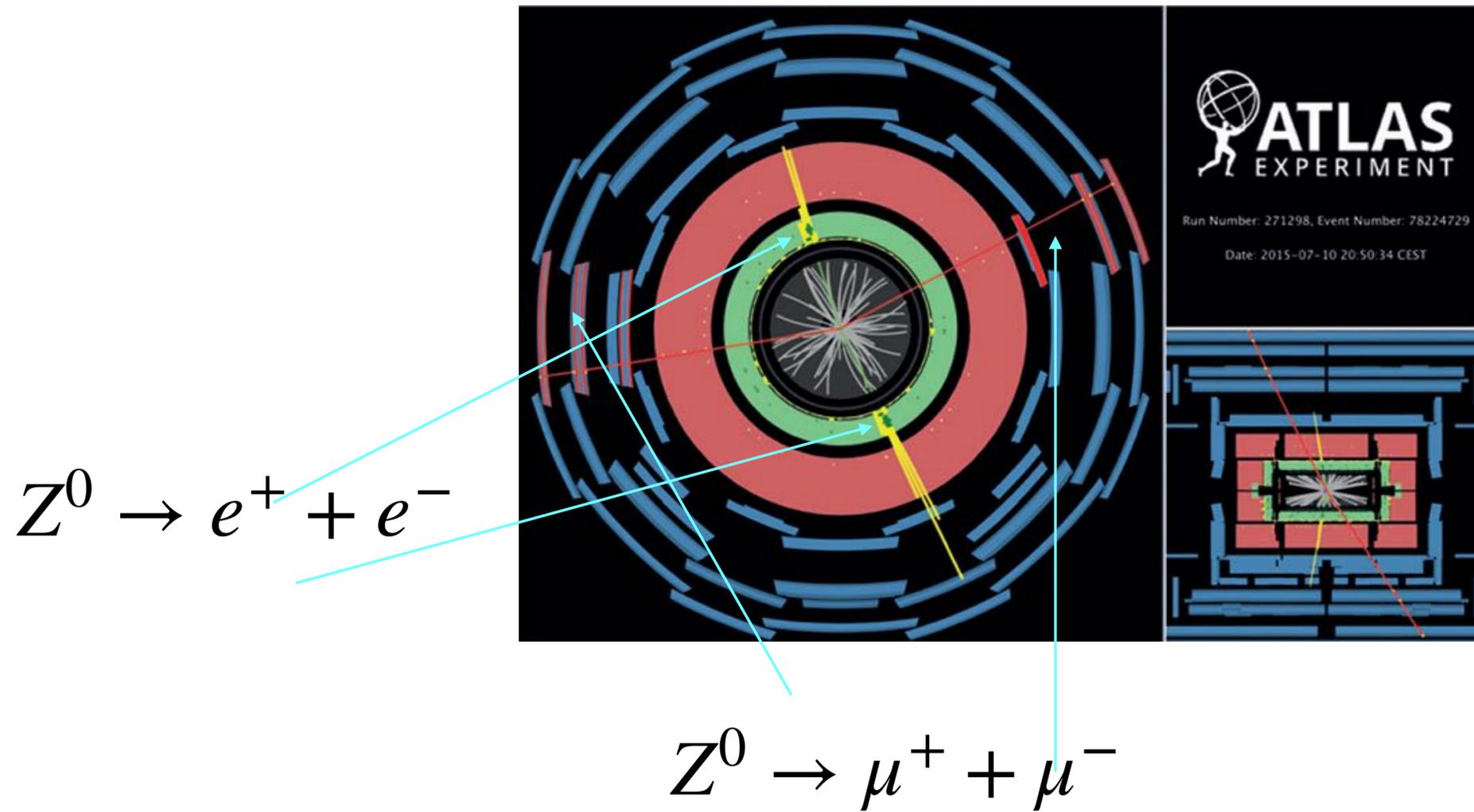
- absorbujú energiu elektricky nabitých častíc a fotónov

Hadrónové kalorimetre

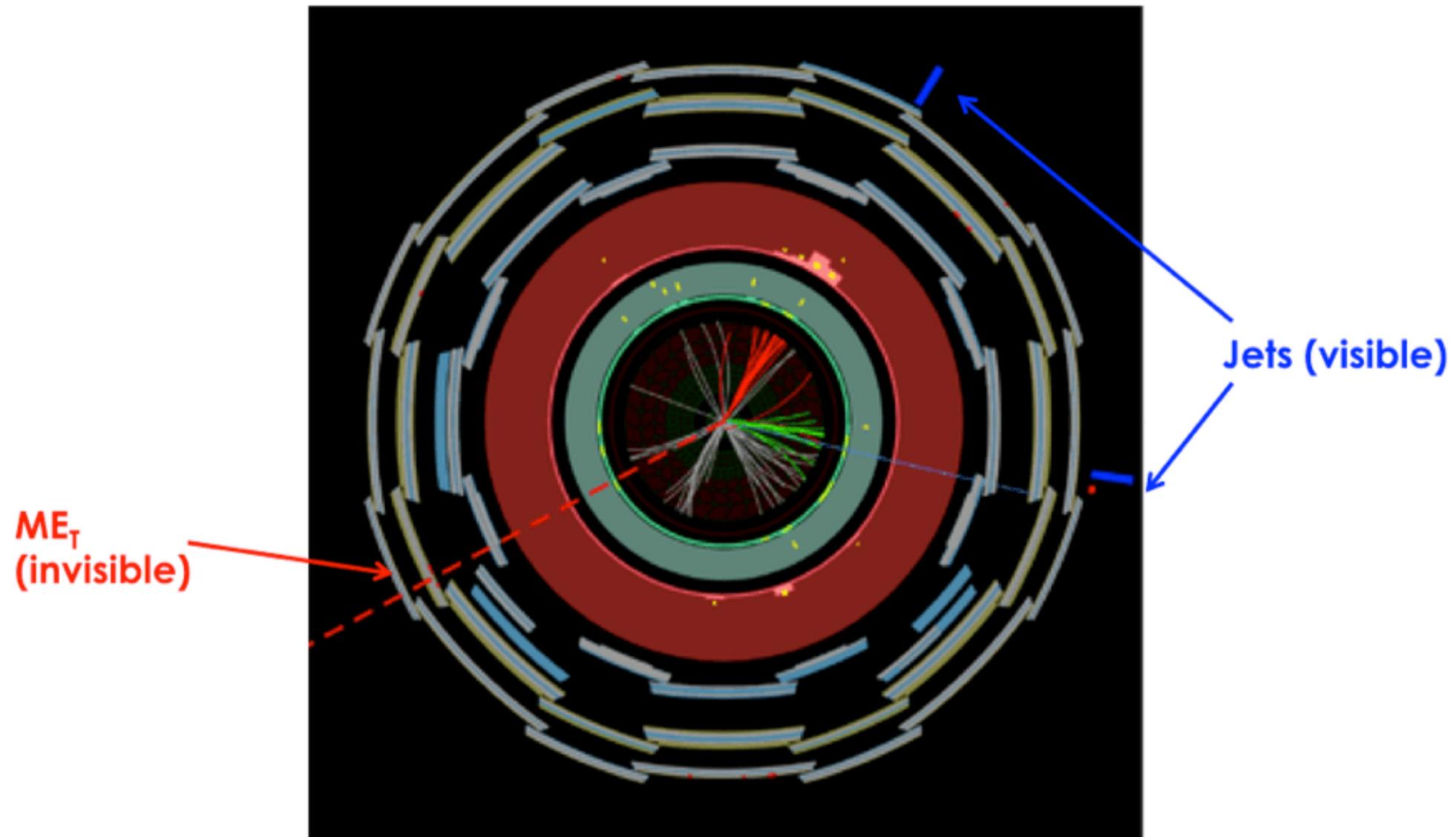
- absorbujú energiu spršok hadrónov pochádzajúcich z kvarkov a z gluónov

Miónové detektory

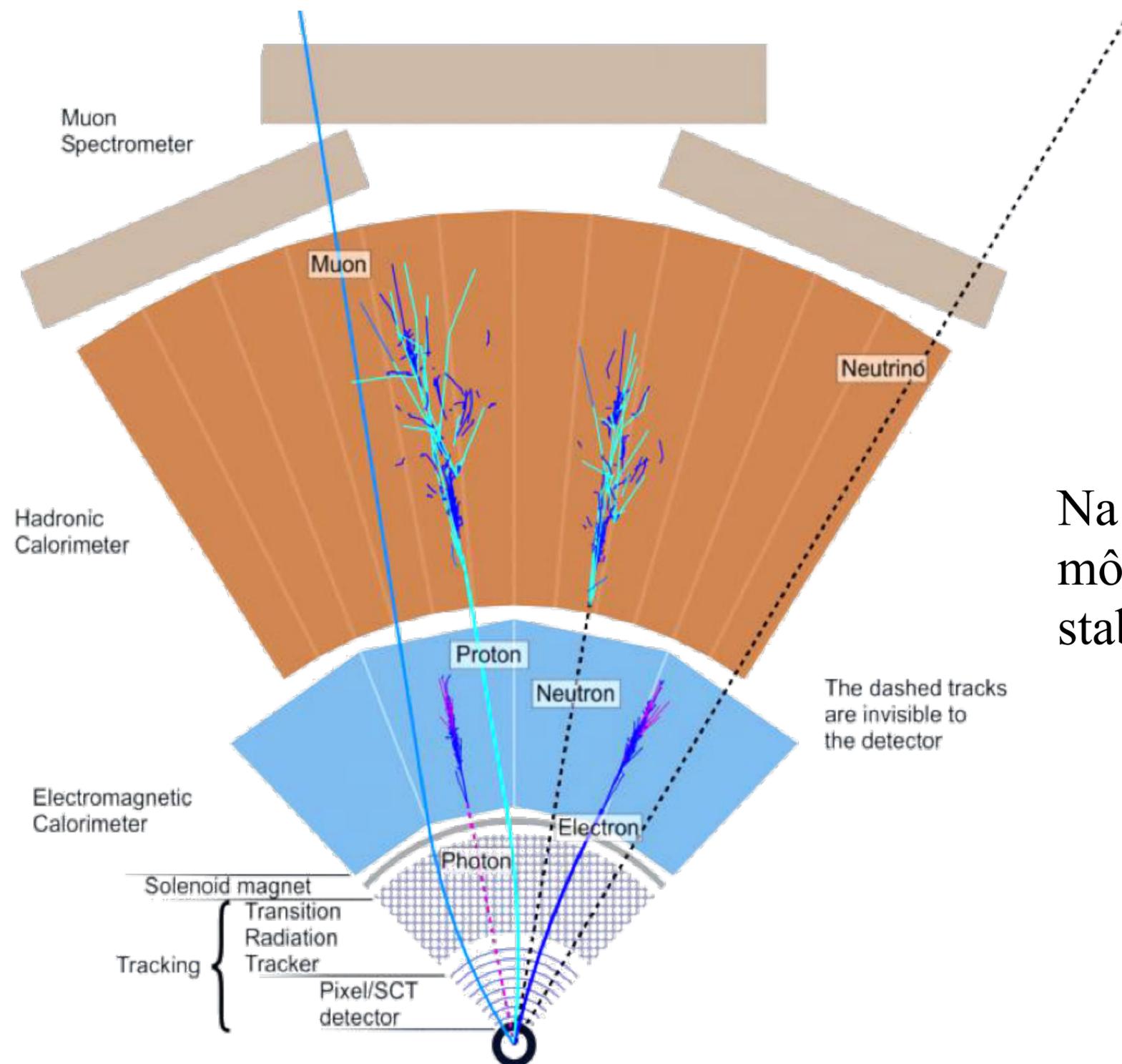
- mióny prechádzajú materiálom ľahko, lebo sú ťažké a neinteragujú silno

Chýbajúca hybnosť - neutrína

- okrem zákona zachovania energie platí pre zrážku aj zákon zachovania hybnosti!

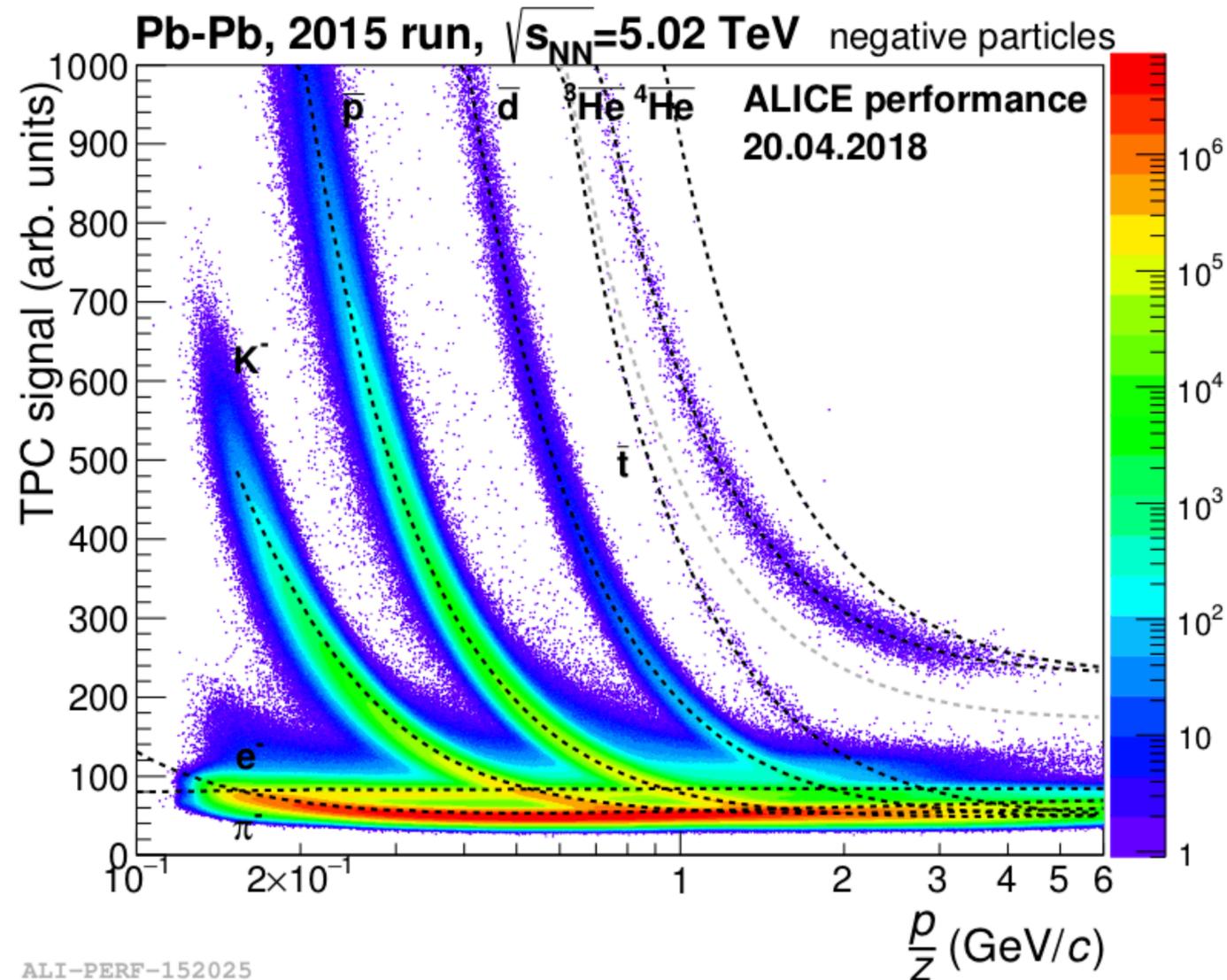
Identifikácia stabilných a dlhožijúcich častíc v detektore ATLAS

Na dnešných Masterclasses budeme môcť voľným okom identifikovať stabilné a dlhožijúce častice!

Identifikácia stabilných a dlhožijúcich častíc v detektore ALICE

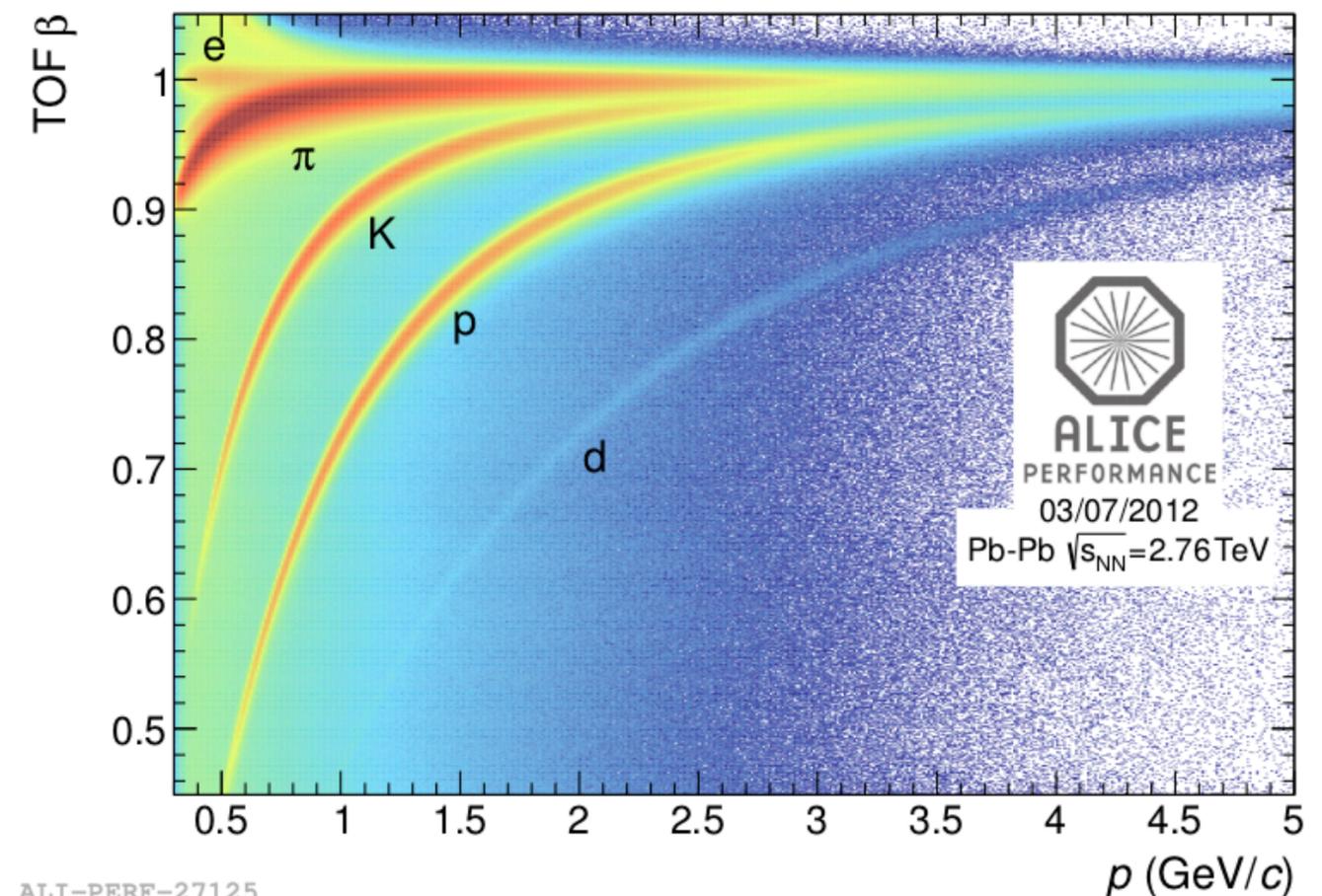
hmotnosť a náboj = ID častice

$$m = \frac{1}{c^2} \sqrt{E^2 - p^2 c^2}$$

A čo krátkožijúce častice?

$$m = \frac{p}{v} \sqrt{1 - v^2/c^2}$$

Identifikácia (a.k.a. zisťovanie hmotnosti) krátkožijúcej častice

- Krátkožijúca: nestihneme zmerať jej energiu alebo hybnosť alebo rýchlosť, aby sme určili jej hmotnosť (a tým ju identifikovali).
- môžeme ale zmerať energiu alebo hybnosť alebo rýchlosť jej rozpadových produktov a získať hmotnosť pomocou nich
- využijeme pritom:
  - ➔ hmotnosť je rovnaká v každej vzťažnej sústave
  - ➔ platí zákon zachovania energie a hybnosti

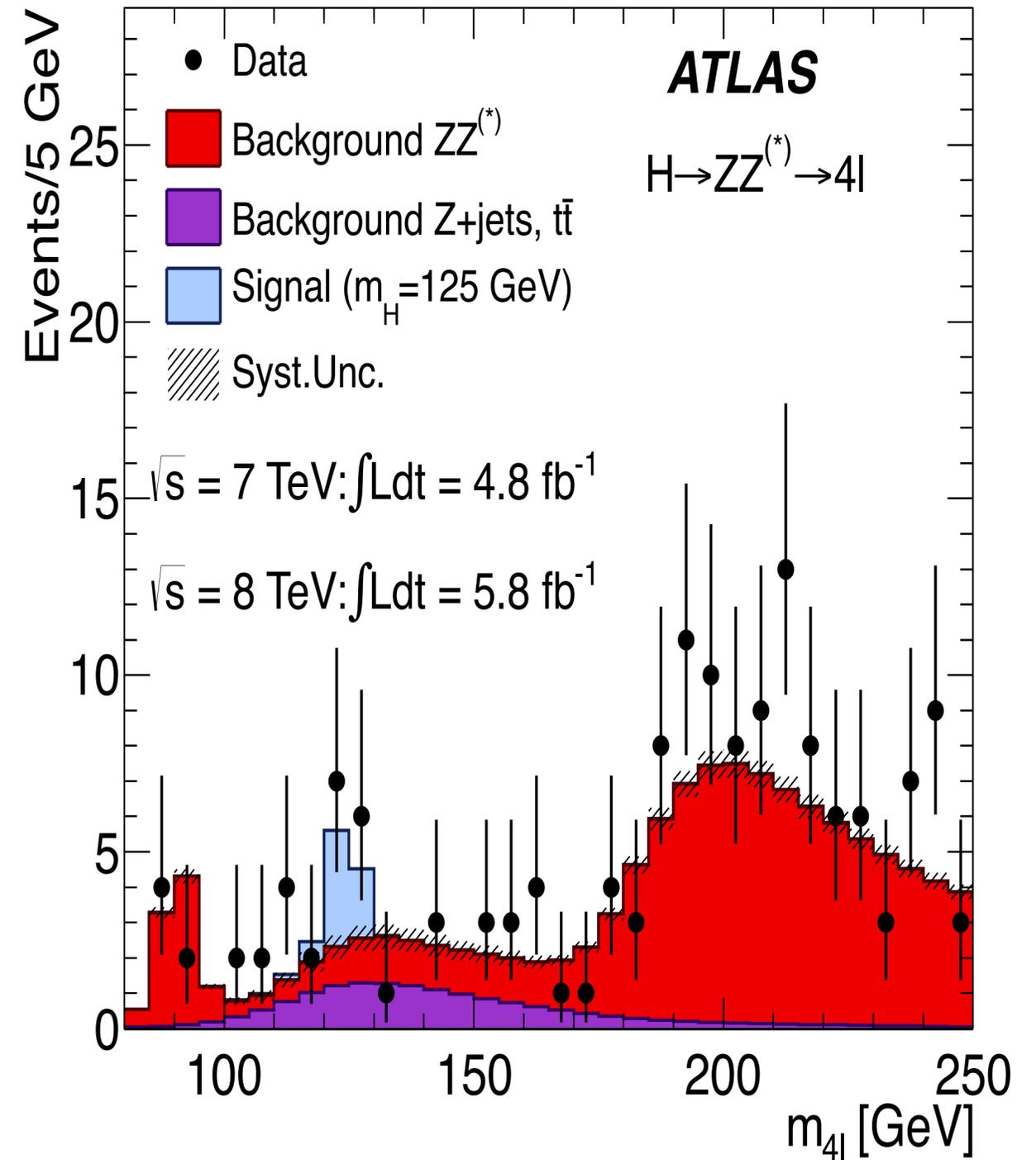
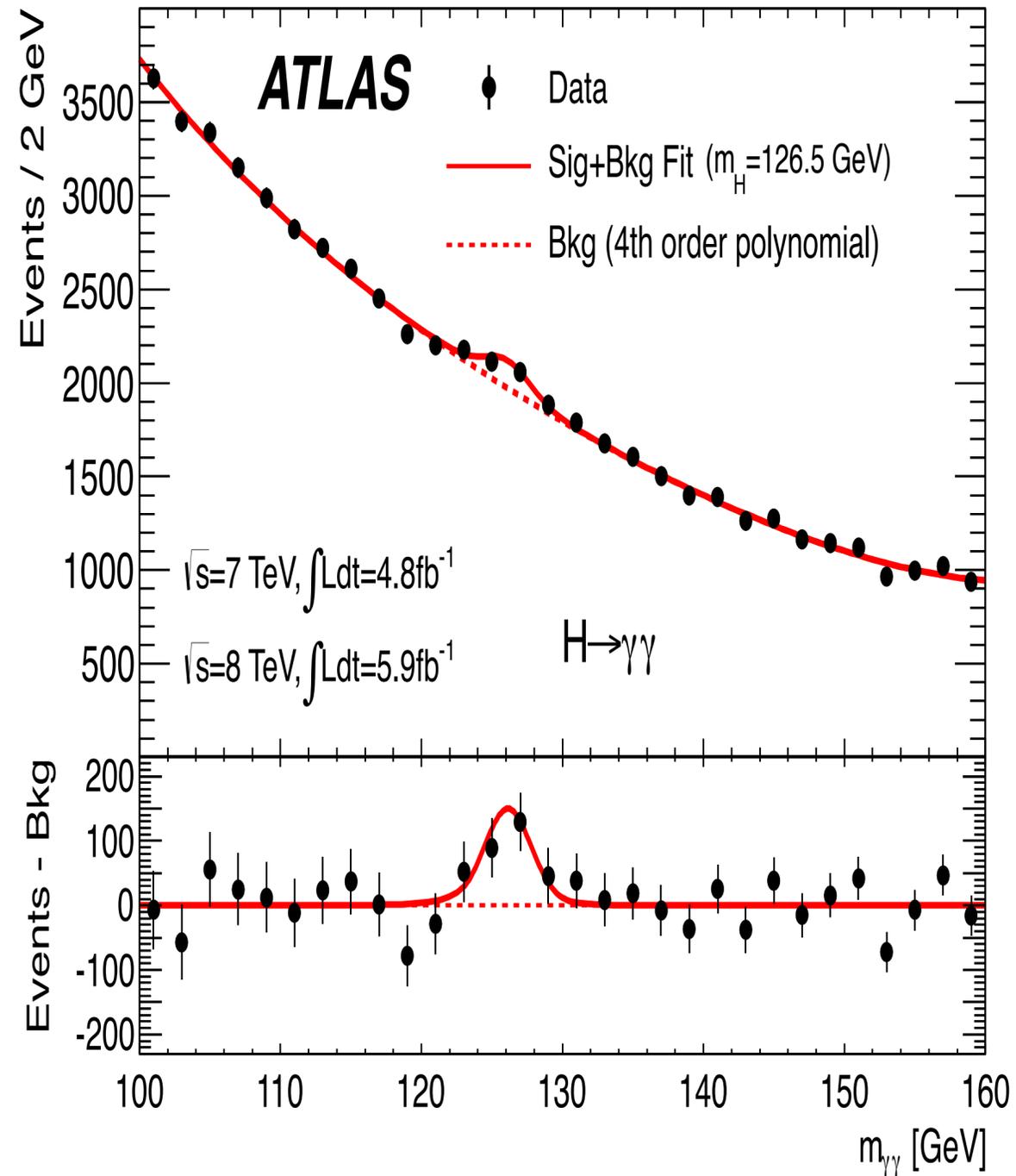
$$X \rightarrow A + B$$

$$m_X = \frac{1}{c^2} \sqrt{(E_A + E_B)^2 - (\vec{p}_A + \vec{p}_B)^2 c^2}$$

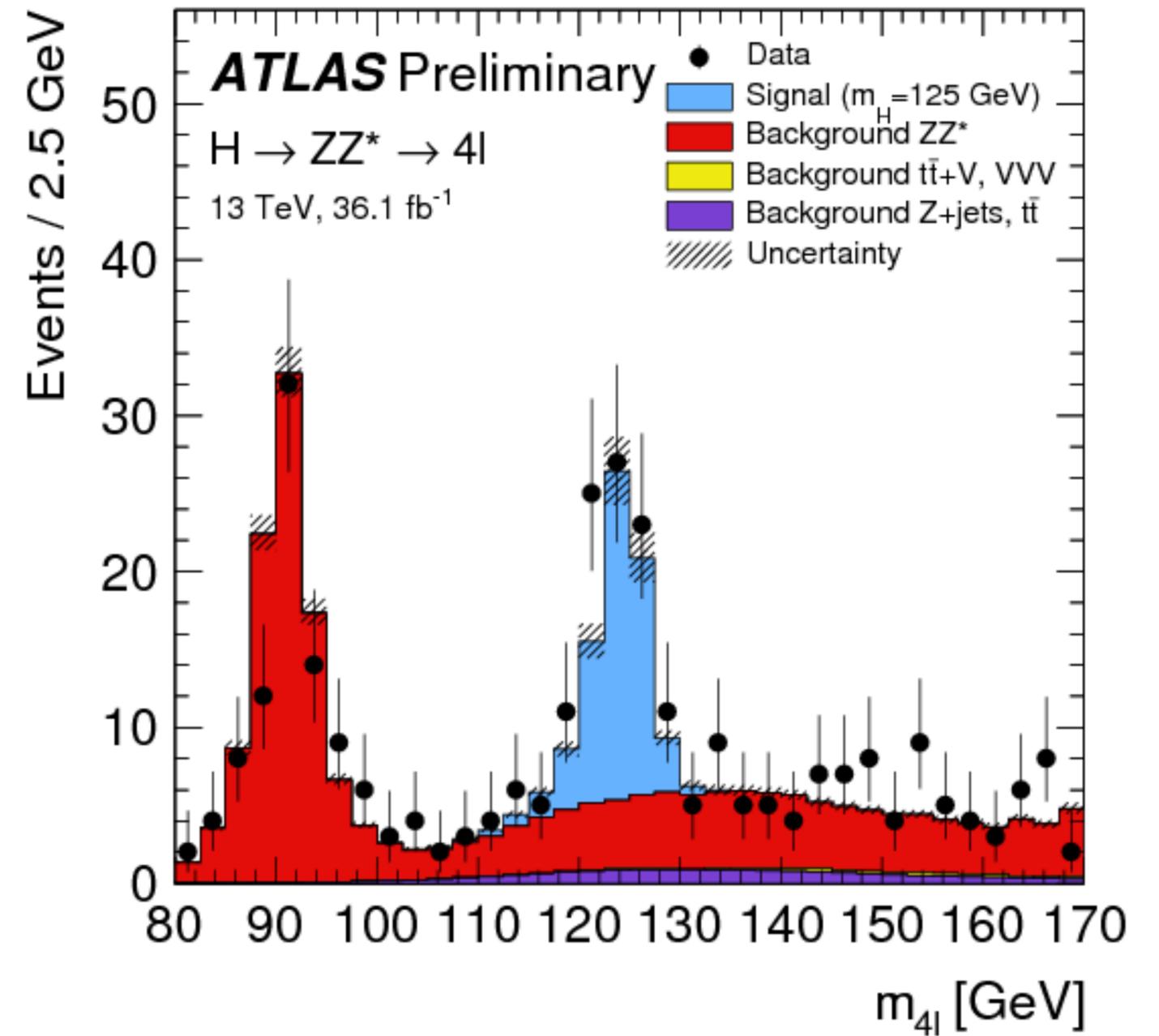
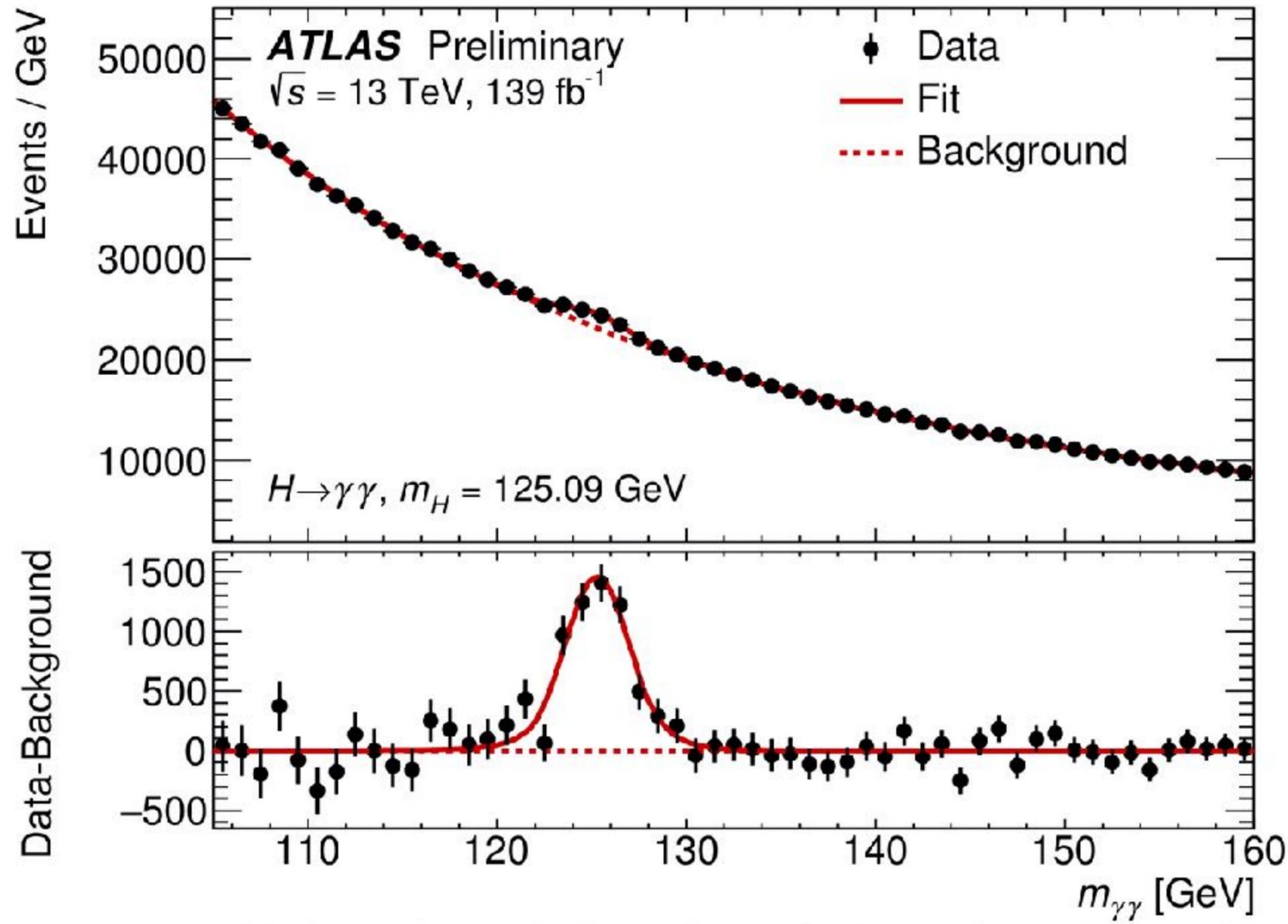
tieto veličiny meriame v experimente!

a meriame ich aj dnes!! 😊

Príklad na zisťovanie hmotnosti krátkožijúcej častice: Higgsov bozón: 4. 7. 2012

Higgsov bozón po 10 rokoch..

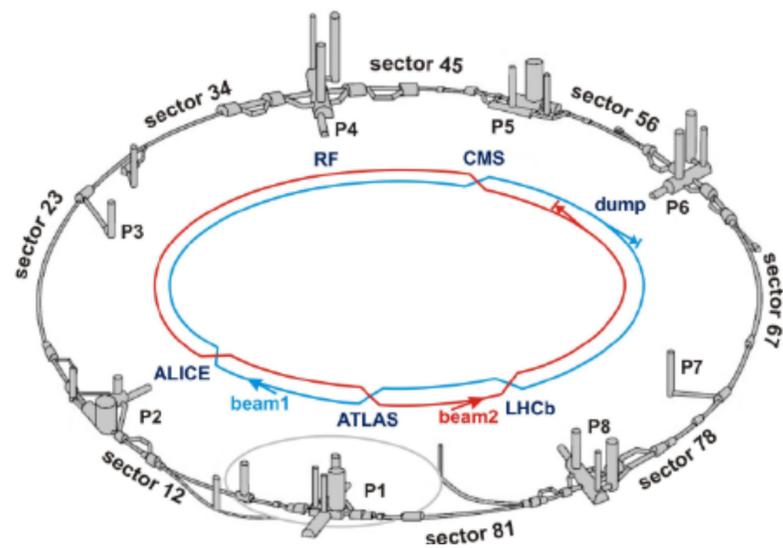

Štandardný model elementárných částíc

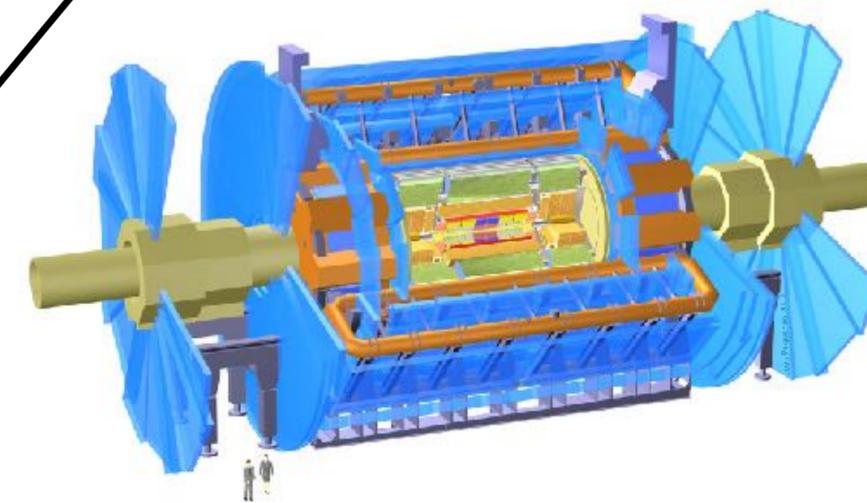
Elementárne častice študujeme tak, že zrážame zväzky častíc a detegujeme častice, ktoré v zrážke vznikli. Snažíme sa pochopiť ako vznikli (model). Najúspešnejší je tzv. Štandardný model elementárnych častíc, ktorý vie v súčasnosti najspoľahlivejšie predpovedať, čo v zrážke vznikne..

$$A + B \rightarrow X \rightarrow C + D$$

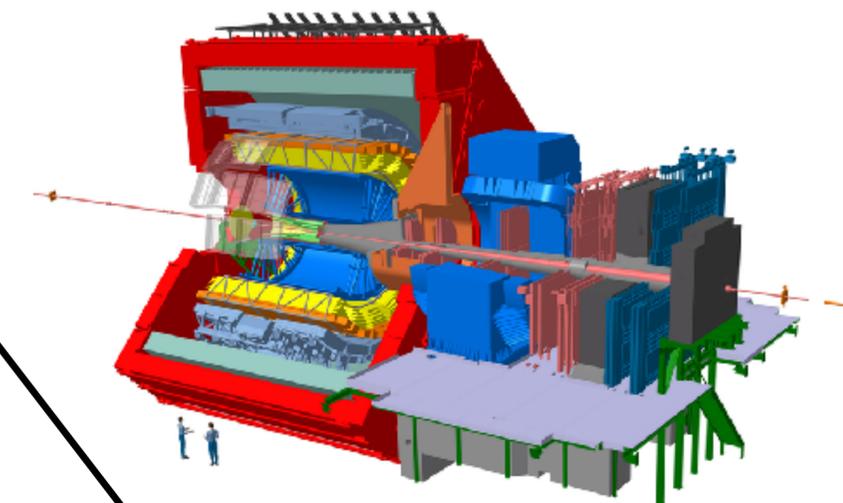
A + B - toto vieme kontrolovať

X - naša fyzikálna predstava
mechanizmu interakcie
(Štandardný model)

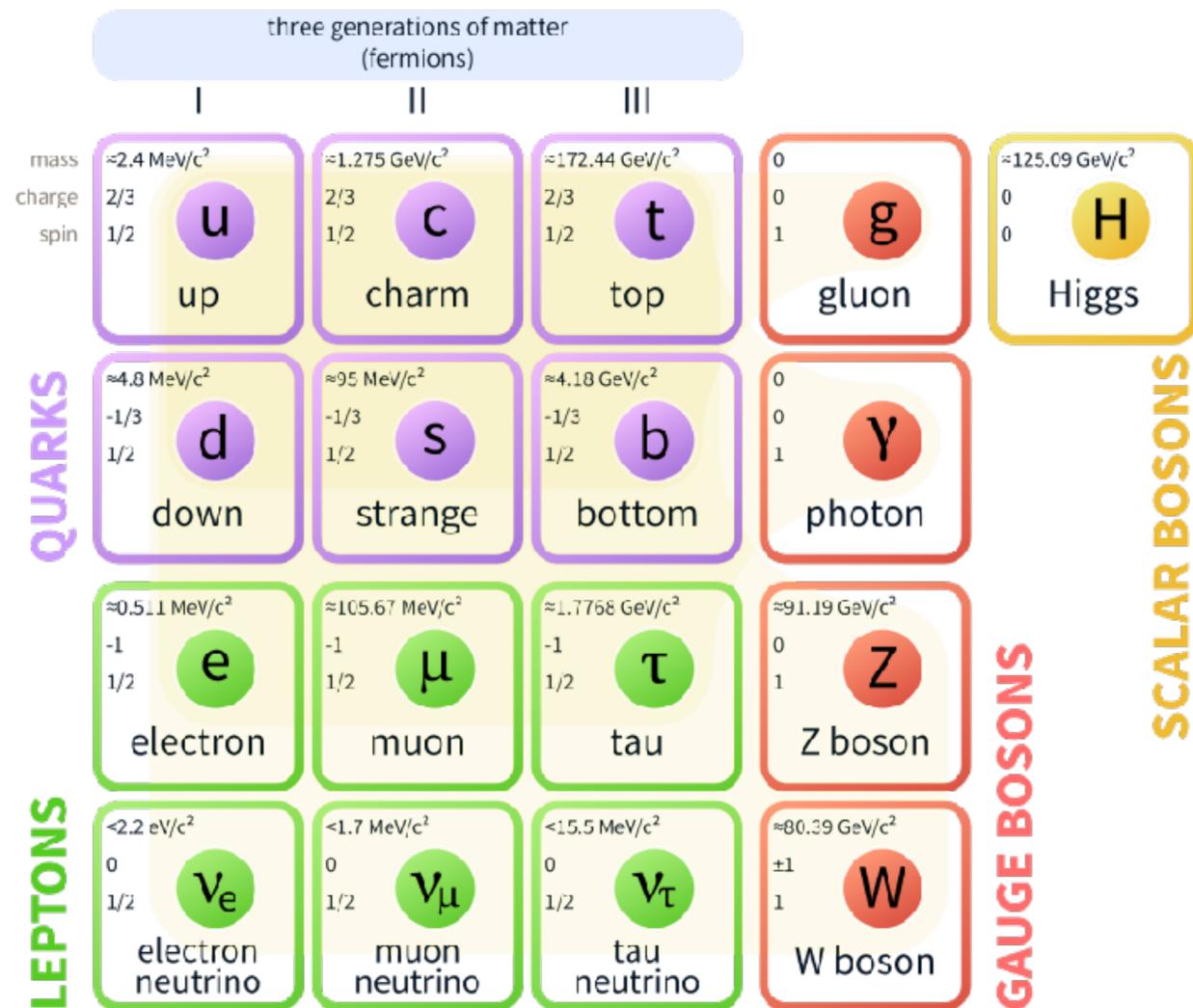
C + D - toto vieme detegovať

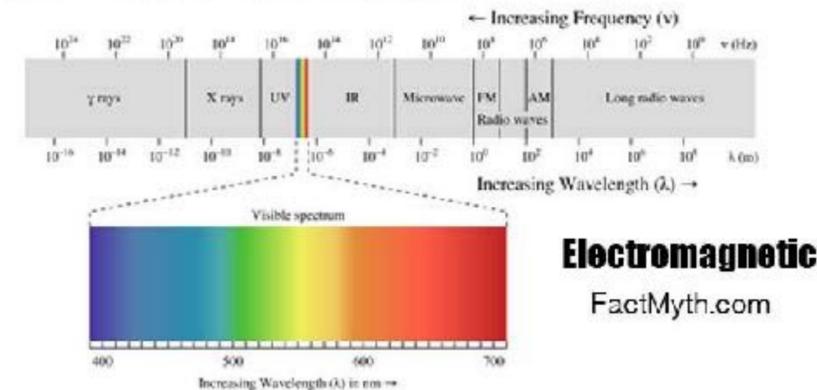
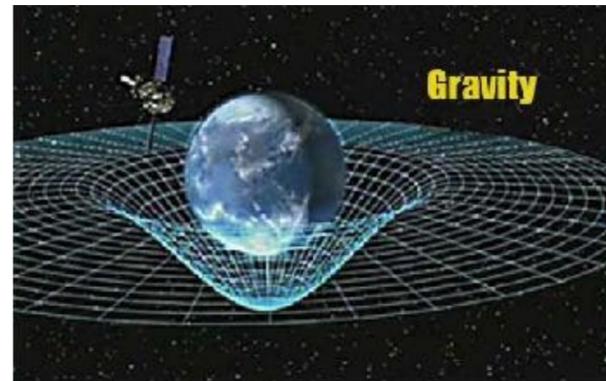
Štandardný model elementárnych častíc popisuje interakcie medzi nimi.
Experimenty testujú Štandardný model na základe merania
pravdepodobnosti interakcie alebo pravdepodobnosti rozpadu.

Štandardný model elementárnych častíc

Standard Model of Elementary Particles

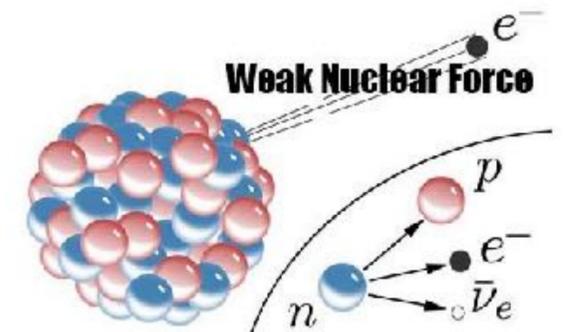
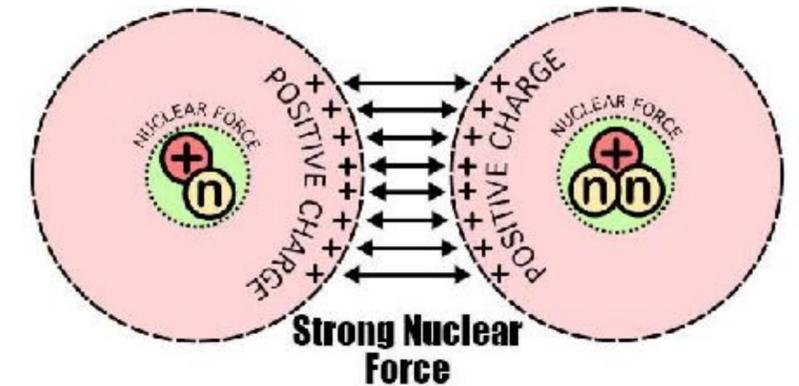

Gravitačná: všetky častice, avšak nie je popísaná ŠM

Elektromagnetická: všetky nabité častice a fotón

Silná jadrová: kvarky a gluóny

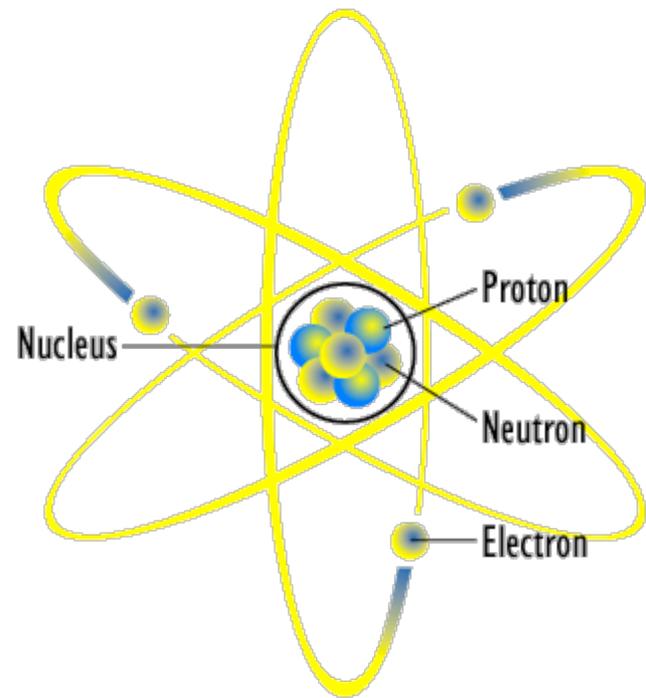
Slabá jadrová: všetky hmotné

Obr.: https://en.wikipedia.org/wiki/Elementary_particle

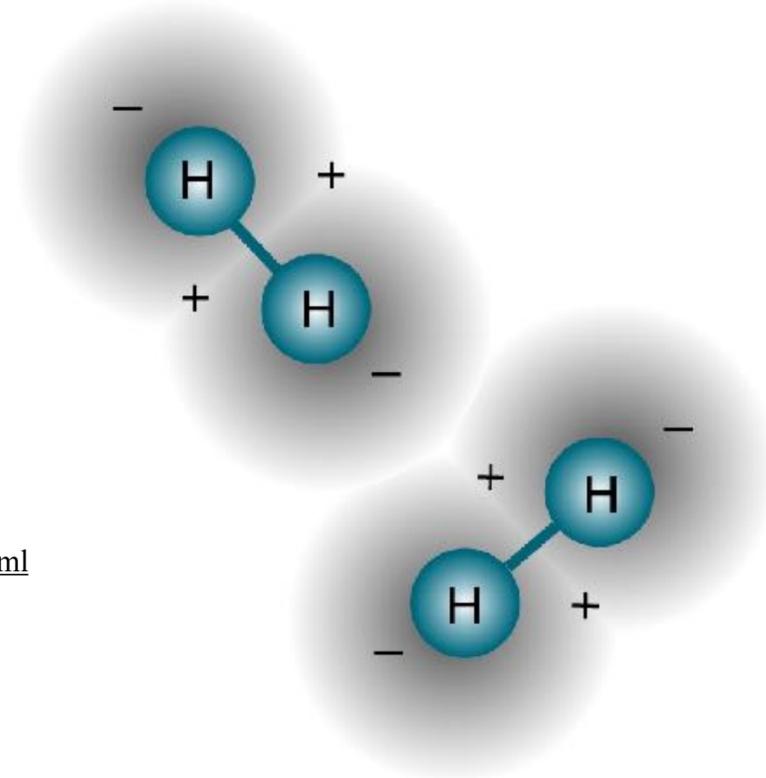
Obr.: <http://factmyth.com/factoids/there-are-four-fundamental-forces/>

Interakcie, ktoré popisuje Štandardný model

Elektromagnetická interakcia

<http://en.wikipedia.org/wiki/Atom>

<http://keyhole.web.cern.ch/keyhole/theory/main-5.html>

Náboj (zdroj sily): elektrický: kladný a záporný; všetky elektricky nabité častice dokážu komunikovať (interagovať) elektromagneticky
Prenášač: fotón
Dosah: ∞
Intenzita komunikácie (sila komunikácie): silná; príťažlivá aj odpudivá
Viazané stavy: atómy, molekuly, my ☺, ...
Zaujímavosť: skoro všetky makroskopické deje na našej planéte sa dajú na elementárnej úrovni popísať elektromagneticky

Nosiče náboja:

	mass	charge	spin																									
QUARKS	$\approx 2.3 \text{ MeV}/c^2$	$2/3$	$1/2$	u	up	$\approx 1.275 \text{ GeV}/c^2$	$2/3$	$1/2$	c	charm	$\approx 173.07 \text{ GeV}/c^2$	$2/3$	$1/2$	t	top	0	0	1	g	gluon	$\approx 126 \text{ GeV}/c^2$	0	0	0	H	Higgs boson		
	$\approx 4.8 \text{ MeV}/c^2$	$-1/3$	$1/2$	d	down	$\approx 95 \text{ MeV}/c^2$	$-1/3$	$1/2$	s	strange	$\approx 4.18 \text{ GeV}/c^2$	$-1/3$	$1/2$	b	bottom	0	0	1	γ	photon								
	$0.511 \text{ MeV}/c^2$	-1	$1/2$	e	electron	$105.7 \text{ MeV}/c^2$	-1	$1/2$	μ	muon	$1.777 \text{ GeV}/c^2$	-1	$1/2$	τ	tau	$91.2 \text{ GeV}/c^2$	0	0	1	Z	Z boson							
	$< 2.2 \text{ eV}/c^2$	0	$1/2$	ν_e	electron neutrino	$< 0.17 \text{ MeV}/c^2$	0	$1/2$	ν_μ	muon neutrino	$< 15.5 \text{ MeV}/c^2$	0	$1/2$	ν_τ	tau neutrino	$80.4 \text{ GeV}/c^2$	± 1	1	1	W	W boson							

Silná interakcia

Náboj (zdroj sily): farebný: 3 farby a 3 antifarby; všetky farebne nabité častice dokážu komunikovať (interagovať) silno

Prenášač: gluón

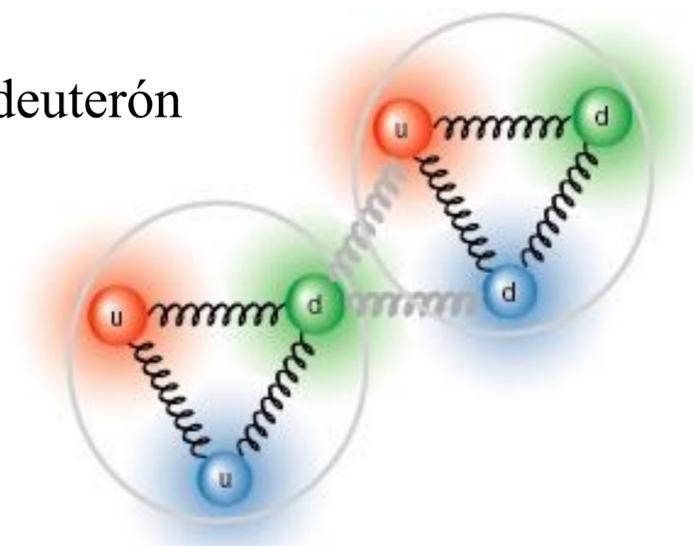
Dosah: $\sim 10^{-15}$ m

Intenzita komunikácie (sila komunikácie): silná; príťažlivá aj odpudivá

Viazané stavy: hadróny, atómové jadrá, ...

Zaujímavosť: prenášač interakcie (gluón) je sám nositeľom farebného náboja $\Rightarrow$ kvarky a gluóny sú v hadrónoch uväznené

deuterón

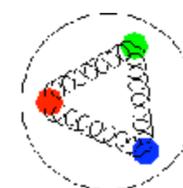

<http://keyhole.web.cern.ch/keyhole/theory/main-5.html>

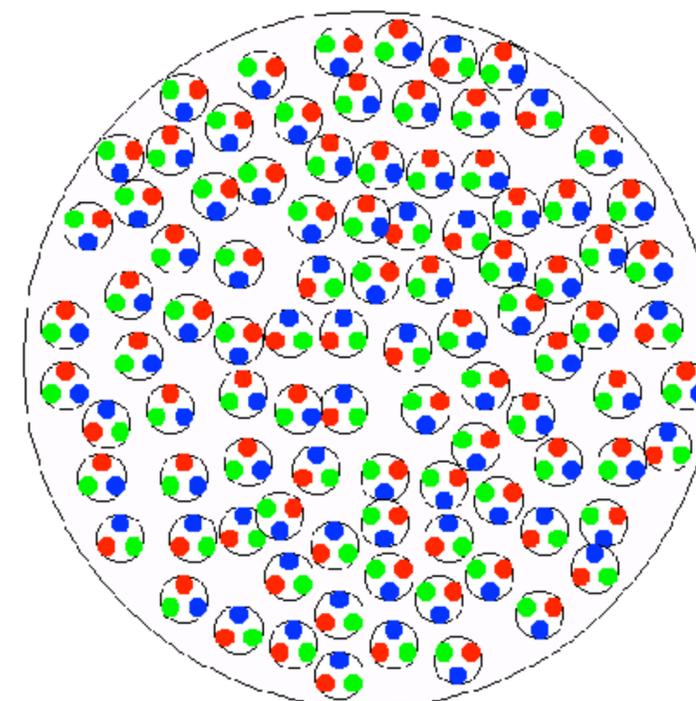
Nosiče náboja:

mass	$\approx 2.3 \text{ MeV}/c^2$	$\approx 1.275 \text{ GeV}/c^2$	$\approx 173.07 \text{ GeV}/c^2$	0	$\approx 126 \text{ GeV}/c^2$
charge	$2/3$	$2/3$	$2/3$	0	0
spin	$1/2$	$1/2$	$1/2$	1	0
	u up	c charm	t top	g gluon	H Higgs boson
	d down	s strange	b bottom	γ photon	
	e electron	μ muon	τ tau	Z Z boson	
	ν_e electron neutrino	ν_μ muon neutrino	ν_τ tau neutrino	W W boson	

Pomenovanie náboja “farba” nemá nič spoločné so skutočnými farbami, súvisí len s fantáziou fyzikov pri zavádzaní náboja silnej interakcie!

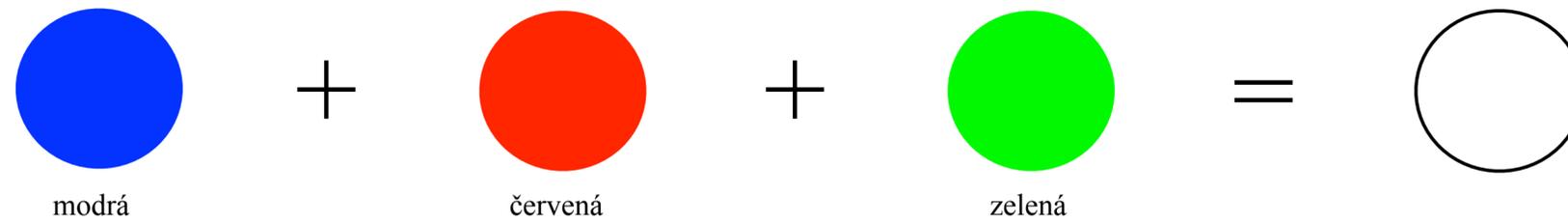
protón

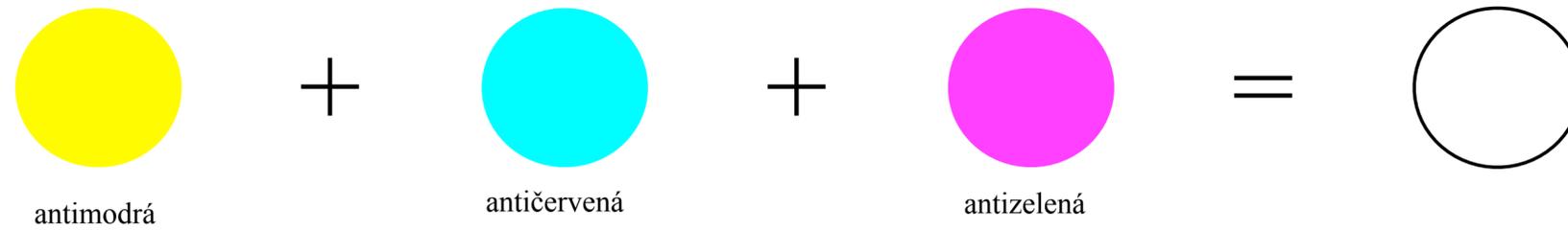
jadro

Povolené farebné kombinácie nábojov silnej interakcie:

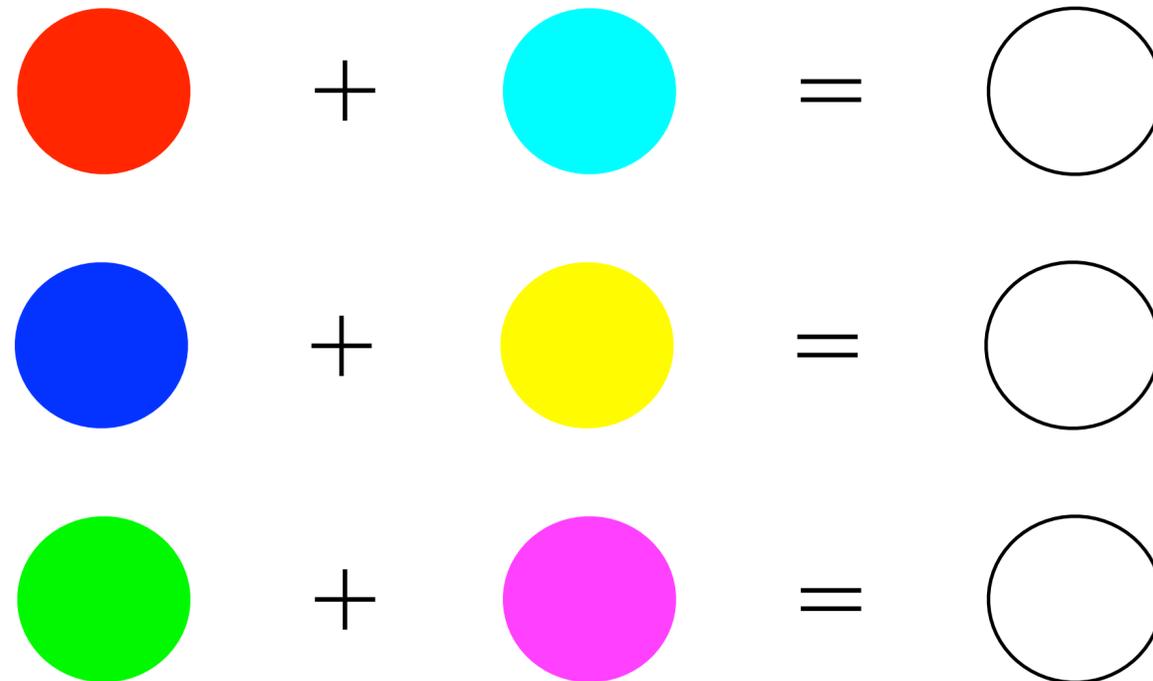
Baryóny:

Antibaryóny:

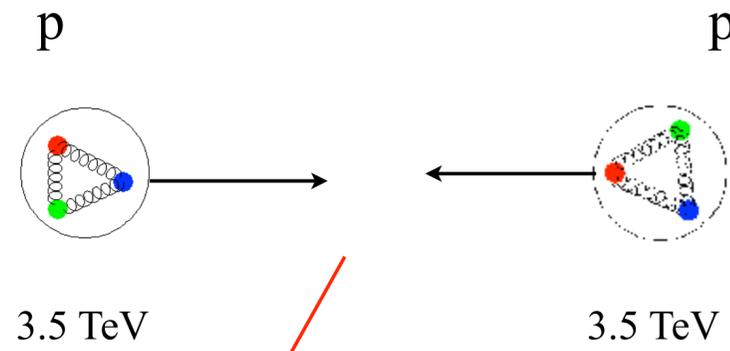
Mezóny:

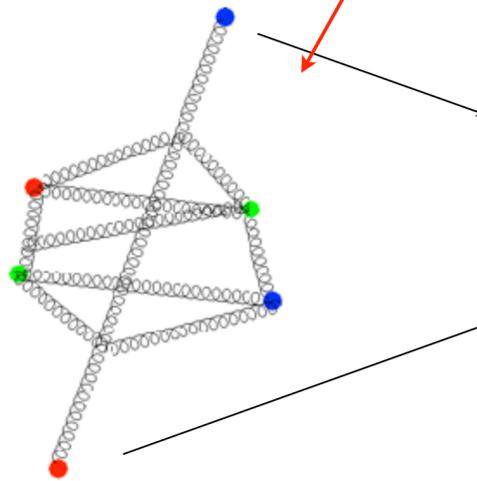
Hadróny

Viazané stavy v silnej interakcii (hadróny) sú v prírode vždy bezfarebné!

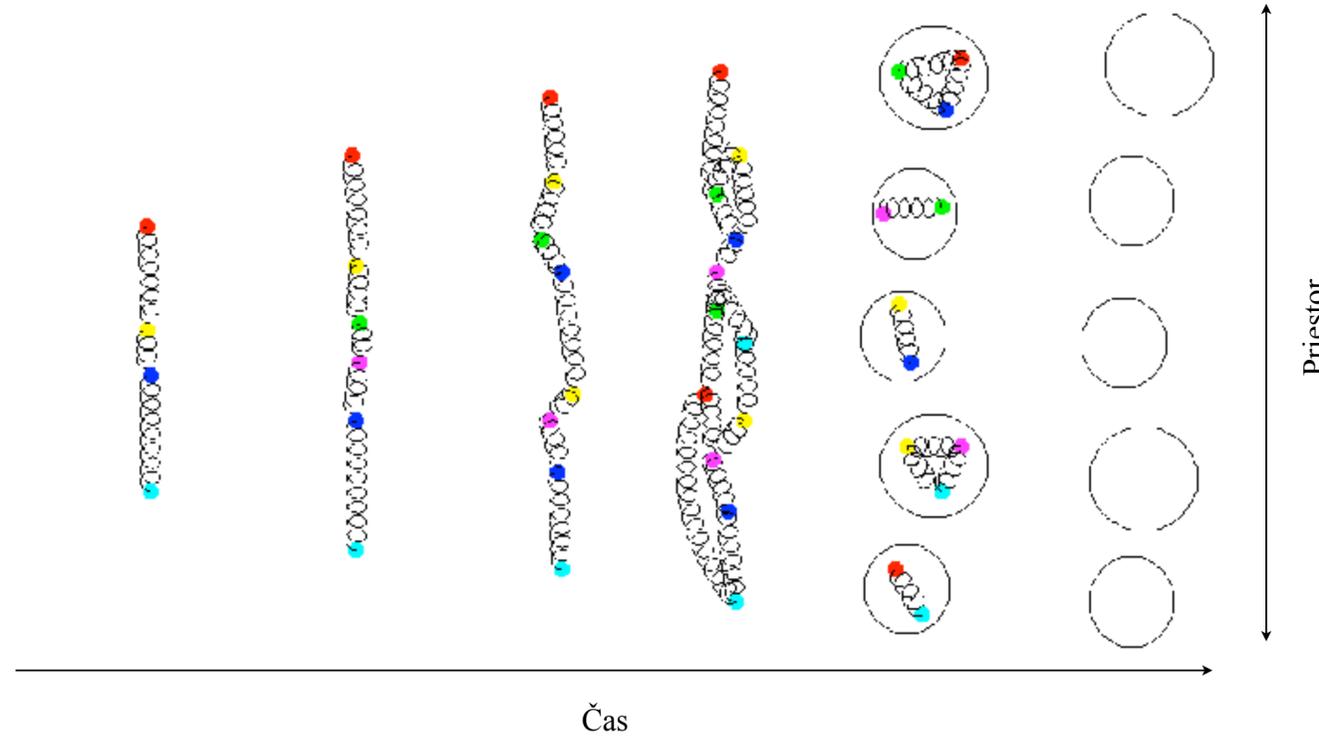
Kvark sa dá pozorovať len nepriamo (príklad z LHC: pp@7 TeV):

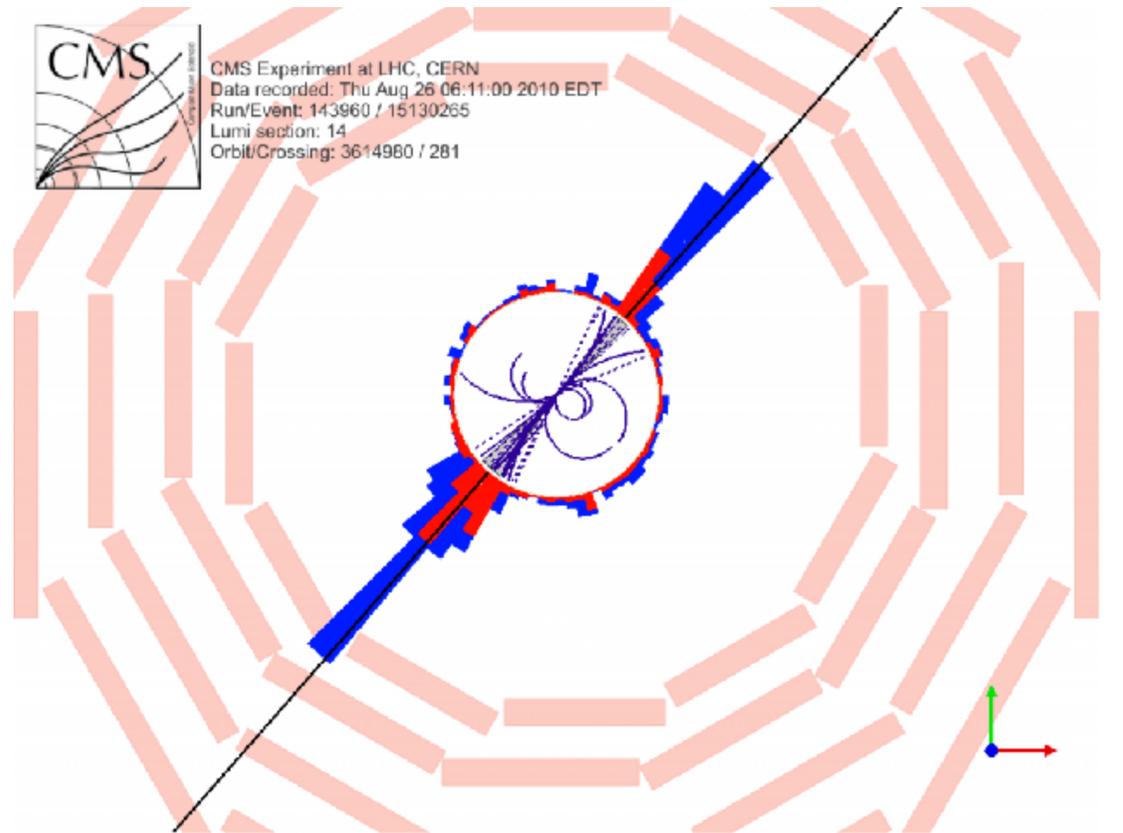
Tvrký rozptyl dvoch kvarko:

Hadronizácia (fragmentácia struny)

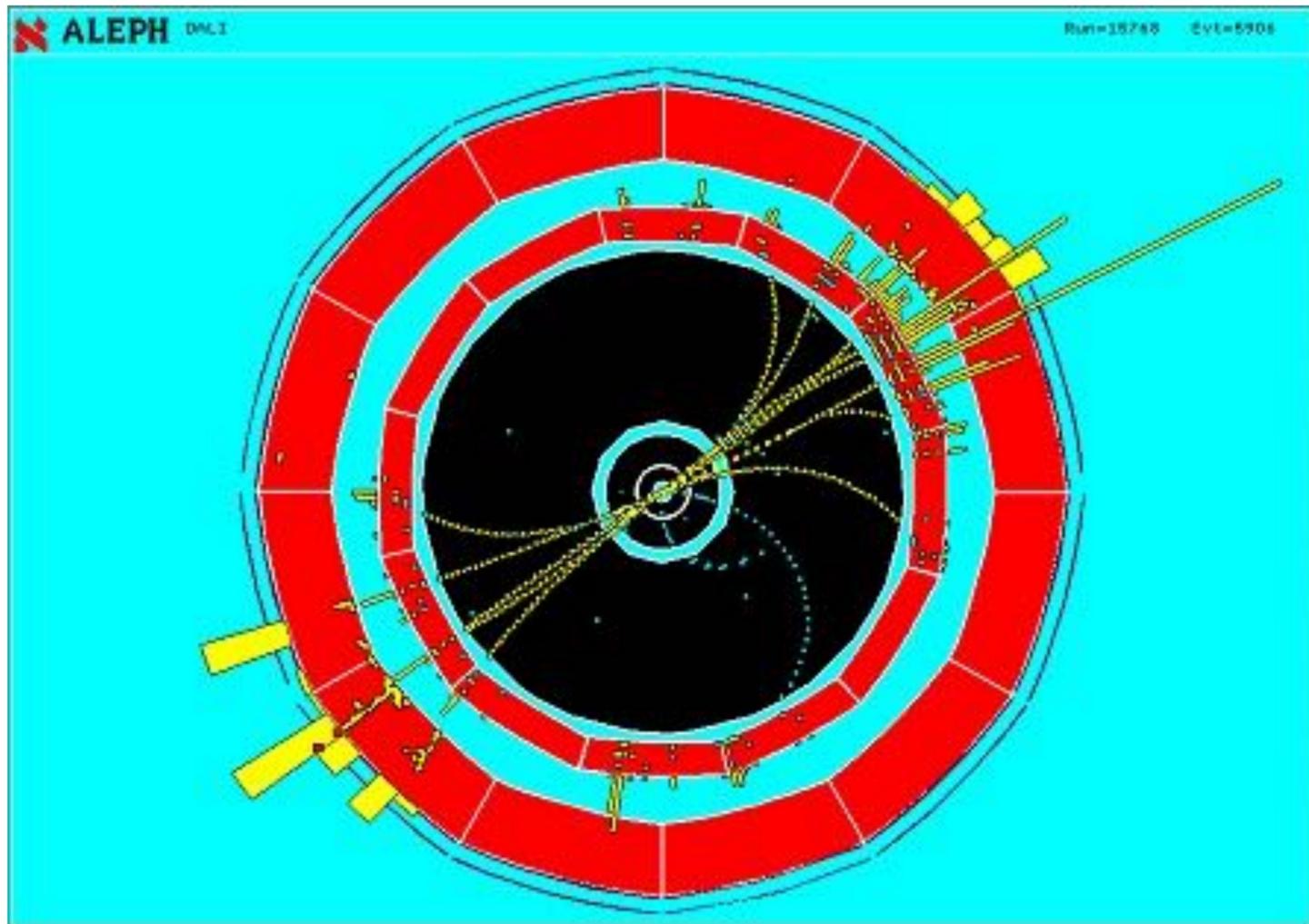

'Kvarky' v detektore CMS:

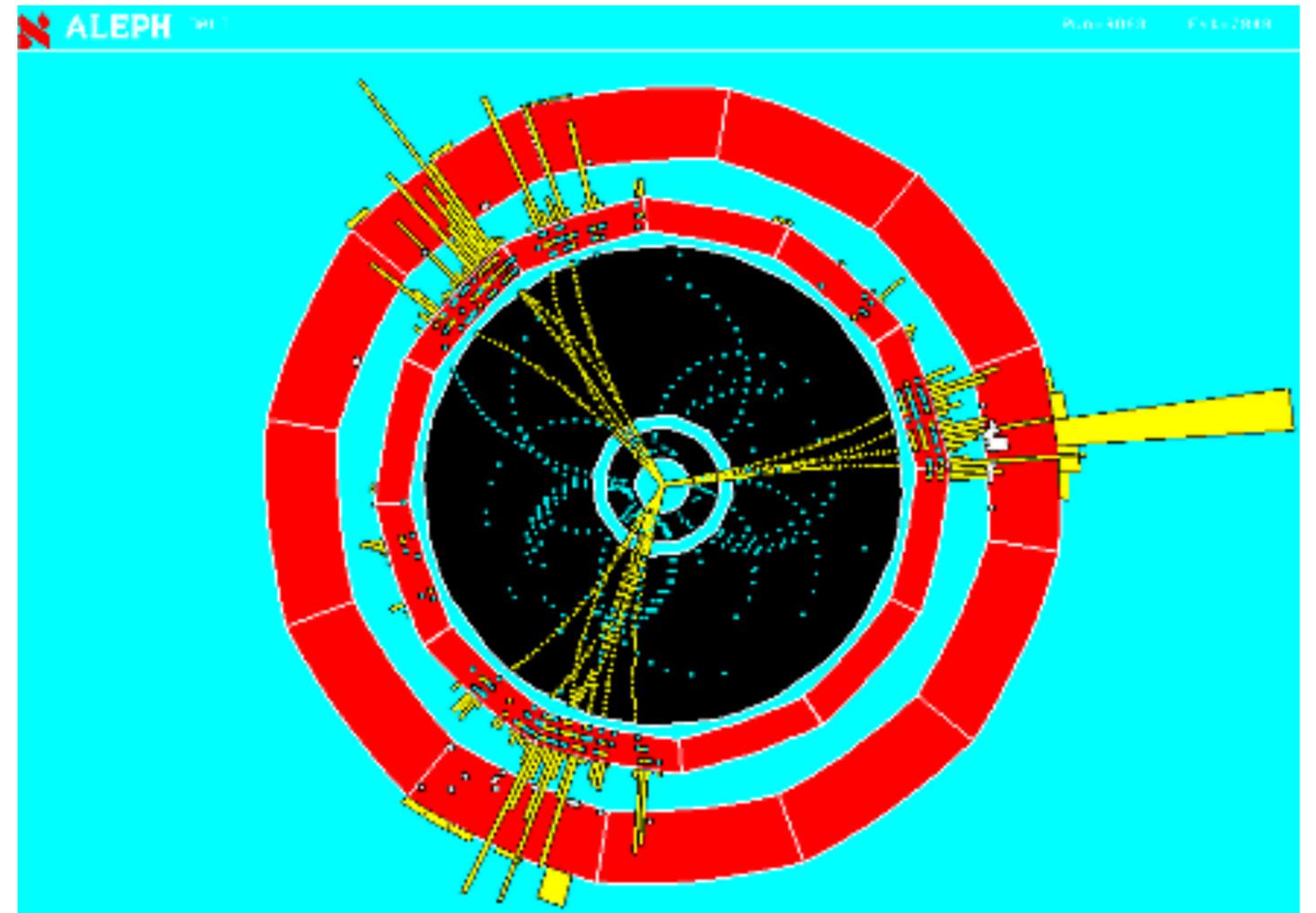

Príklad nepriameho pozorovania kvarkov a gluónov na urýchľovači LEP

$$e^+ + e^- \rightarrow q + \bar{q}$$

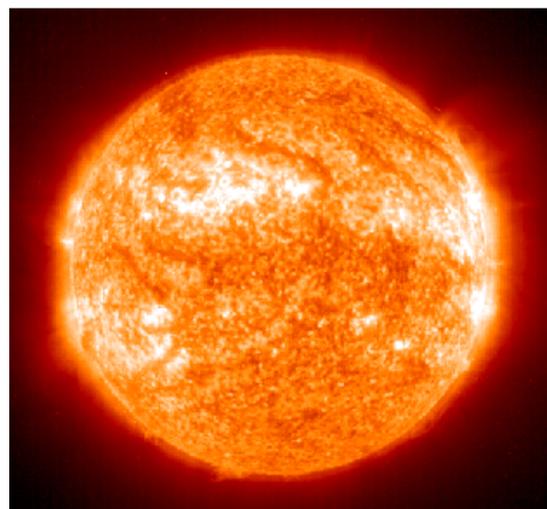

$$e^+ + e^- \rightarrow q + \bar{q} + g$$

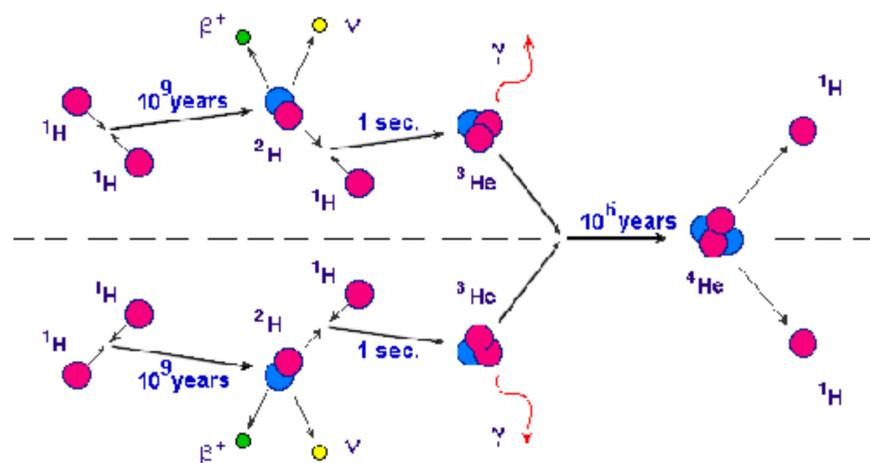

Slabá interakcia

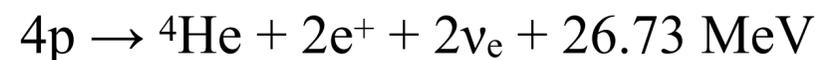
Život na našej planéte existuje (aj) vďaka slabej interakcii: p-p cyklus v Slnku

<http://keyhole.web.cern.ch/keyhole/theory/main-5.html>

http://www.cassiopeaonline.it/30-sep-2002/catena_pp.html

Náboj (zdroj sily): slabý: 2 slabé a 2 antislabe; všetky slabo nabité častice dokážu komunikovať (interagovať) slabo (v skutočnosti sú to aj všetky hmotné častice)

Prenášač: $W^\pm$ a Z^0

Dosah: $\sim 10^{-18} \text{ m}$

Intenzita komunikácie (sila komunikácie): silná; príťažlivá aj odpudivá

Viazané stavy: žiadne (kvôli iným interakciám), možno neutrína...

Zaujímavosť: prenášače interakcie sú veľmi hmotné (ako stredne ťažké atómové jadrá)

Nosiče náboja:

	mass ≈2.3 MeV/c ²	≈1.275 GeV/c ²	≈173.07 GeV/c ²	0	≈126 GeV/c ²
	charge 2/3	2/3	2/3	0	0
	spin 1/2	1/2	1/2	1	0
	u up	c charm	t top	g gluon	H Higgs boson
QUARKS	≈4.8 MeV/c ²	≈95 MeV/c ²	≈4.18 GeV/c ²	0	
	-1/3	-1/3	-1/3	0	
	1/2	1/2	1/2	1	
	d down	s strange	b bottom	γ photon	
	0.511 MeV/c ²	105.7 MeV/c ²	1.777 GeV/c ²	91.2 GeV/c ²	
	-1	-1	-1	0	
	1/2	1/2	1/2	1	
	e electron	μ muon	τ tau	Z Z boson	
LEPTONS	<2.2 eV/c ²	<0.17 MeV/c ²	<15.5 MeV/c ²	80.4 GeV/c ²	
	0	0	0	±1	
	1/2	1/2	1/2	1	
	ν_e electron neutrino	ν_μ muon neutrino	ν_τ tau neutrino	W W boson	
					GAUGE BOSONS

Prvá fáza p-p cyklu ide cez slabú interakciu (našťastie kvantové javy pomáhajú prekonať Coulombovskú bariéru). Pomalá premena (aj kvôli relatívne malej teplote, v porovnaní napr. s podmienkami po Veľkom tresku), našťastie, inak by Slnko ihneď vyhorelo.

Štandardný model nie je
konečná stanica..

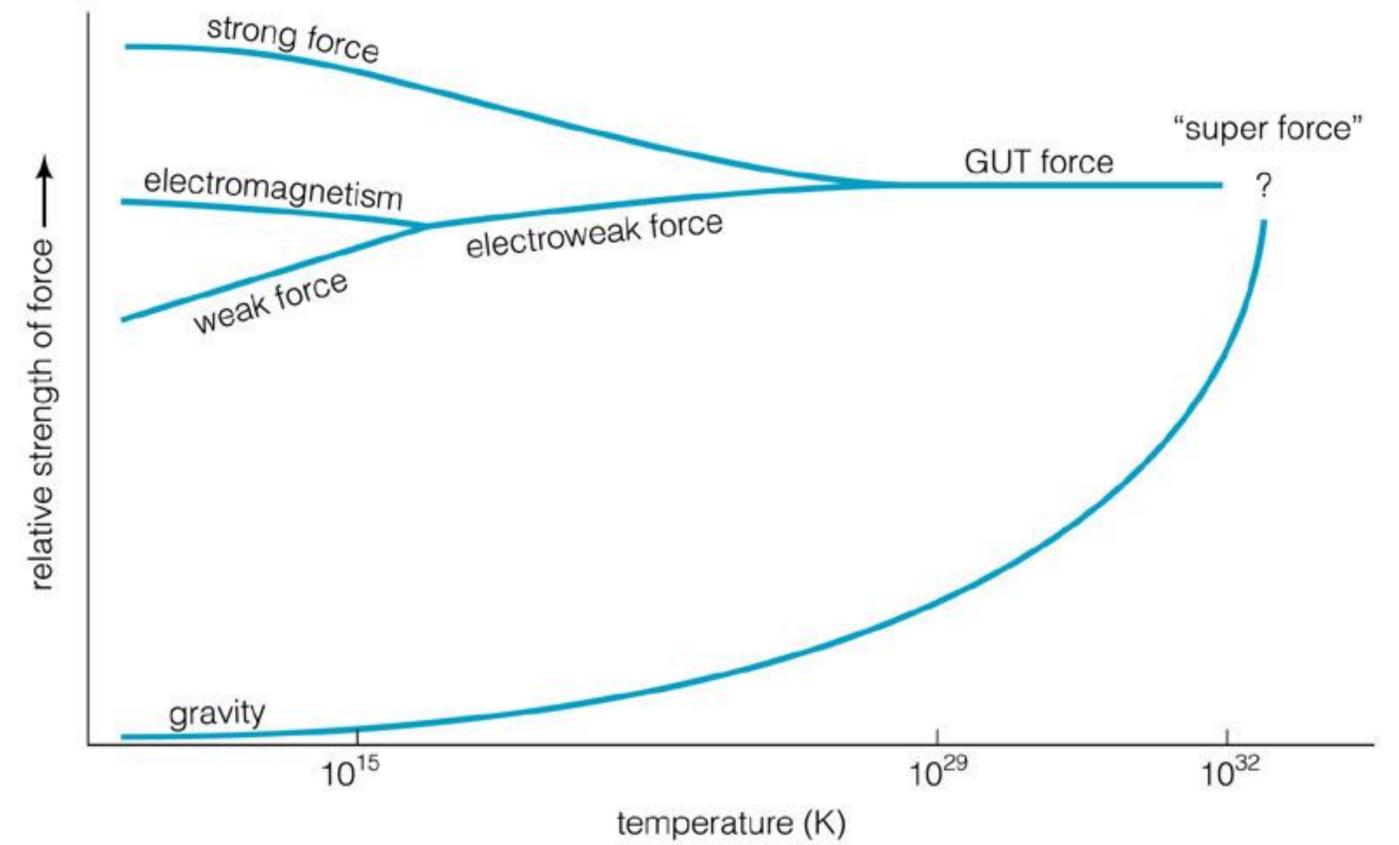
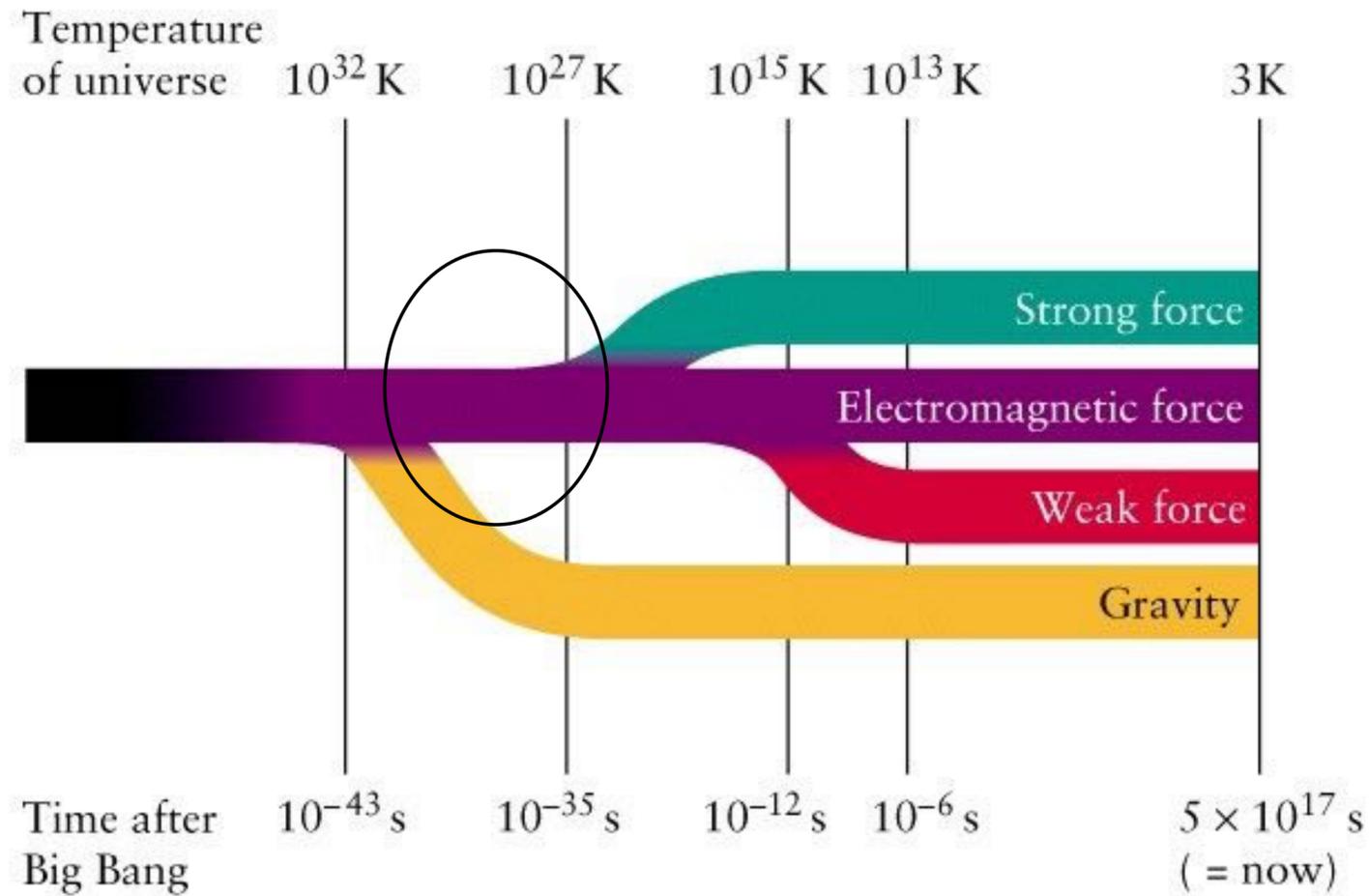
Problém so Štandardným modelom

Existuje veľa vecí, ktoré Štandardný model nevie vysvetliť. Napríklad hmotnosti leptónov a kvarkov:

leptón	hmotnosť (MeV/c ²)		kvark	hmotnosť (MeV/c ²)
ν_e	$< 2 \times 10^{-6}$		u	2
ν_μ	< 0.2		d	5
ν_τ	< 18		s	100
e	0,511		c	1200
μ	106		b	4200
τ	1777		t	174000

Štandardný model obsahuje okolo 20 parametrov, ktoré sa (ak sa dá) získavajú empiricky a musia sa do výpočtov dosadiť. Toto nie je štandardné pre žiadnu konečnú teóriu. Preto existuje všeobecné presvedčenie, že existuje aj Fyzika mimo Štandardného modelu (niekedy aj nazývaná Nová fyzika).

Teórie veľkého zjednotenia Grand Unified Theories - GUTs

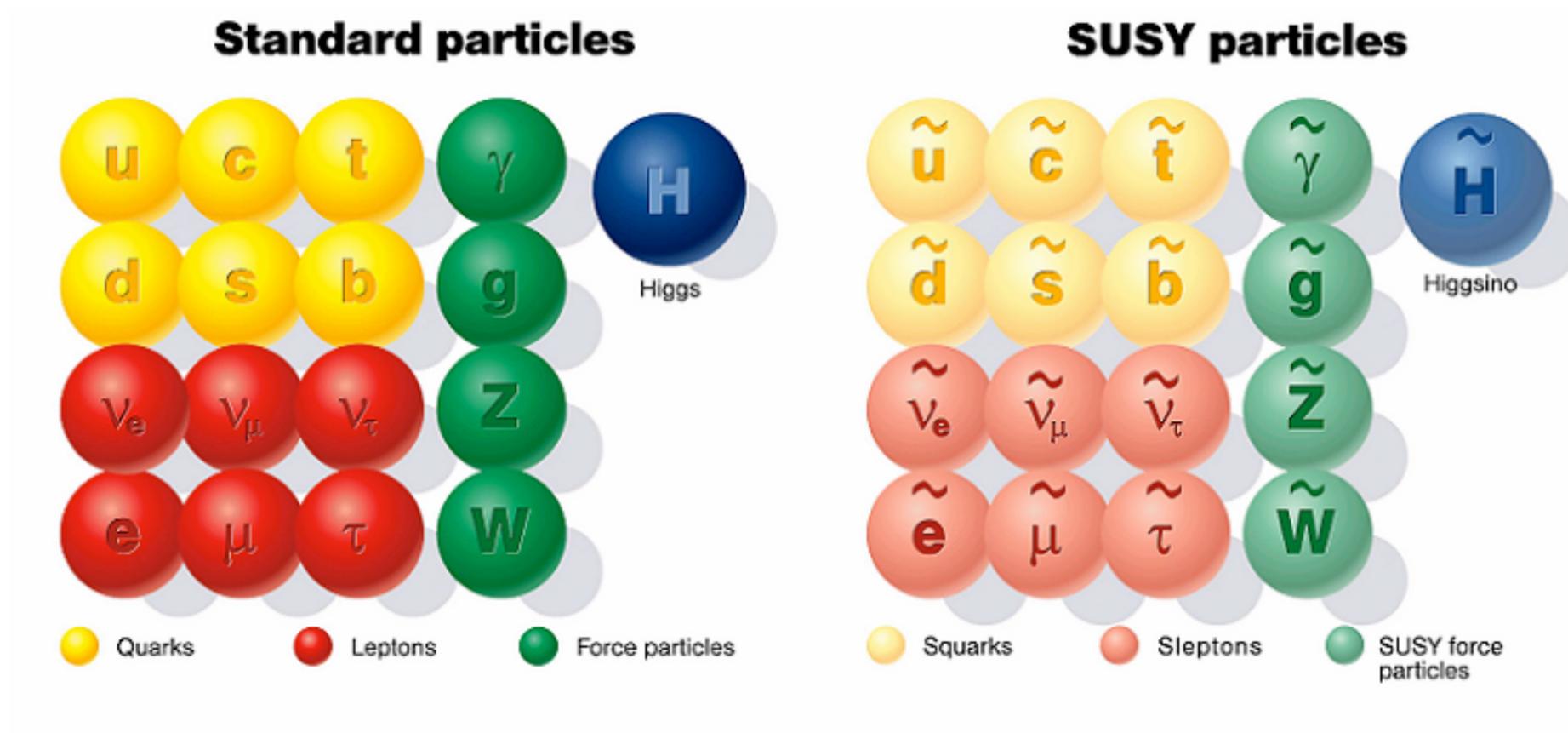

Copyright © 2004 Pearson Education, publishing as Addison Wesley.

Obr.: <http://www.naturphilosophie.co.uk/why-the-universe-may-be-inherently-unstable/>

Supersymetria (SUSY)

- Základná myšlienka: ku každej častici ŠM existuje superpartner s o polovicu iným spinom, všetko ostatné je rovnaké (aj hmotnosť, no keďže ich nepozorujeme, asi je táto symetria narušená)
- kandidát na tmavú hmotu

Compositness - rishon model

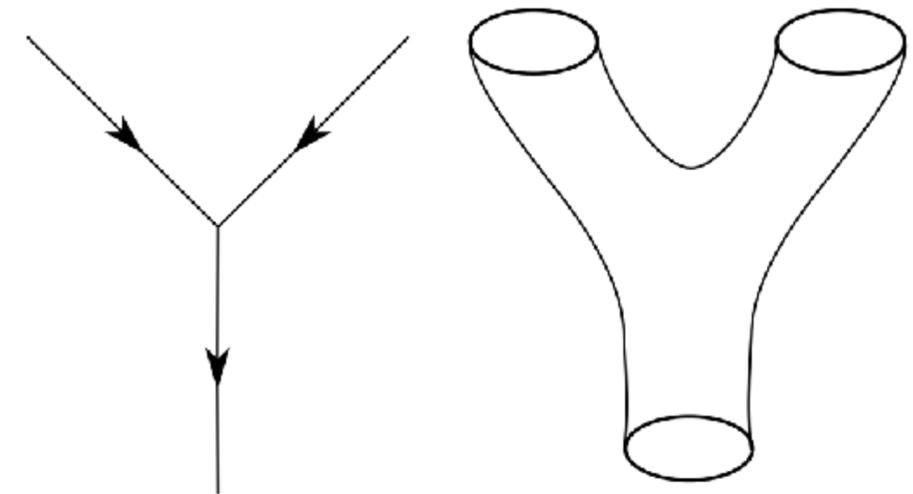
- Základná myšlienka: kvarky a leptóny sú zložené častice - vysvetlí to tri generácie, kde 2. a 3. ťažšia generácia sú len replikami prvej + zredukuje to počet naozaj fundamentálnych častíc a tiež to zredukuje počet voľných parametrov v ŠM.
- vo všeobecnosti sú potrebné 2 pre-kvarky - preóny, aby sme vysvetlili štruktúru 1. generácie kvarkov a leptónov. 2. a 3. generácia sa vysvetlí ako excitácia preónov.
- V Rishon (z hebrejčiny primary) modeli: prvý rishon (T - Third - kvôli náboju) má spin $1/2$ a elektrický náboj $1/3$ a druhý rishon (V - Vanishing - kvôli náboju) má tiež spin $1/2$ a elektrický náboj 0.
- všetky leptóny a kvarky sú tvorené tripletmi rišónov: TTT - pozitron, VVV - elektrónové neutríno, TTV, TVT a VTT - tri farby pre u kvark, VVT, VTV a TVV - tri farby pre d kvark,
- B a L číslo sa osobitne nezachovávajú. ale ich rozdiel áno: $B - L$.
- Zatiaľ sa experimentálne nenašli..

Teória superstrún

- Základná myšlienka: častice nie sú bodové, ale jednorozmerné struny (veľmi malá dĺžka), vibrovací mód (frekvencia) určí o akú časticu ide
- Pôvodne vznikla na popis silnej interakcie v 60-tych rokoch
- dva druhy strún - otvorené konce (fermióny) alebo uzavreté do seba (bozóny)
- implementovanie supersymetrie posunulo teóriu strún na teóriu superstrún
- výhody: popisuje aj gravitačnú interakciu, Vesmír je v podstate tvorený len jedným druhom objektu - strunou
- nevýhody: funguje len v 10 rozmeroch, nedá sa veľmi experimentálne testovať - struny sú príliš malé objekty

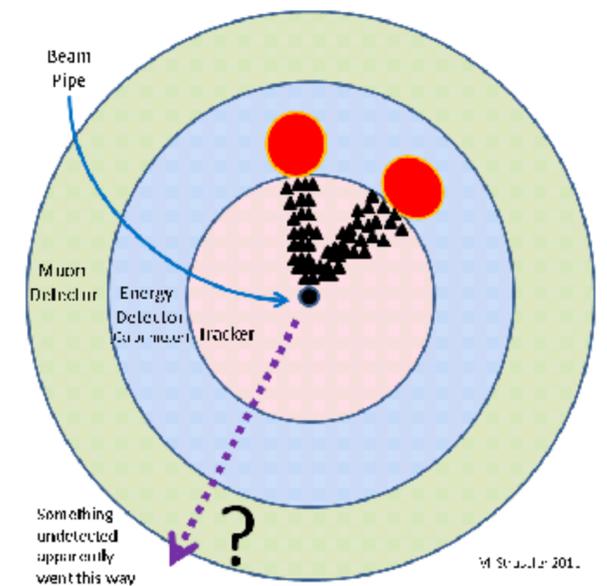
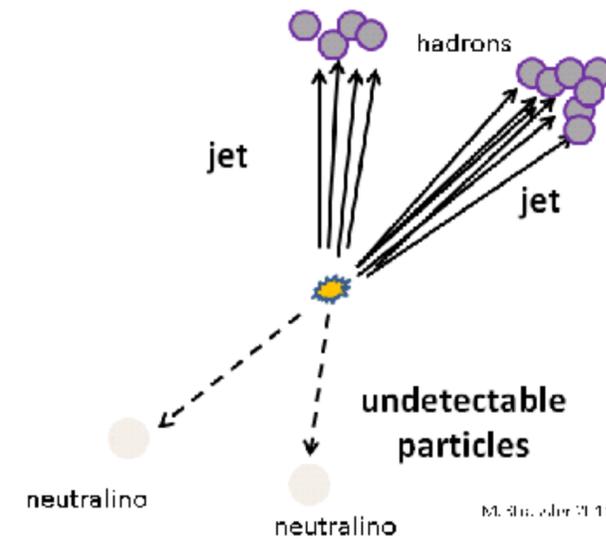
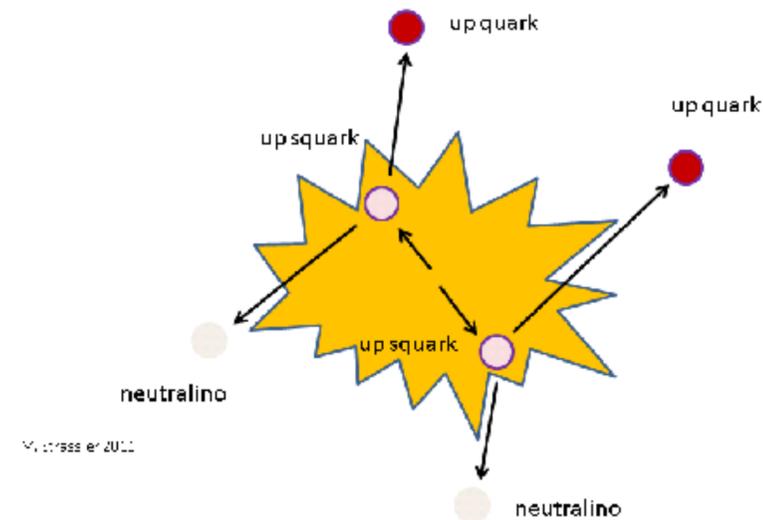
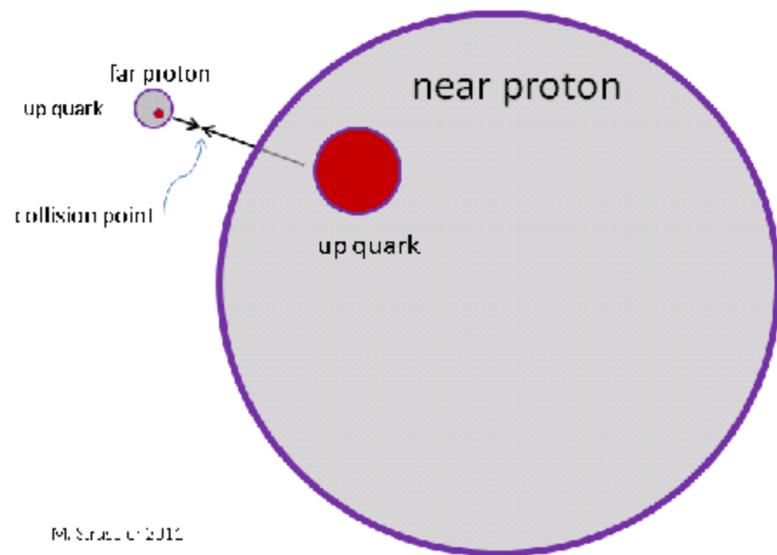
By Xoneca - Own work, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=26564716>

By Kurochka, svg version by Actam - Point&string.png, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4293745>

Hľadanie novej fyziky (Experimentálny stav Fyziky mimo ŠM)

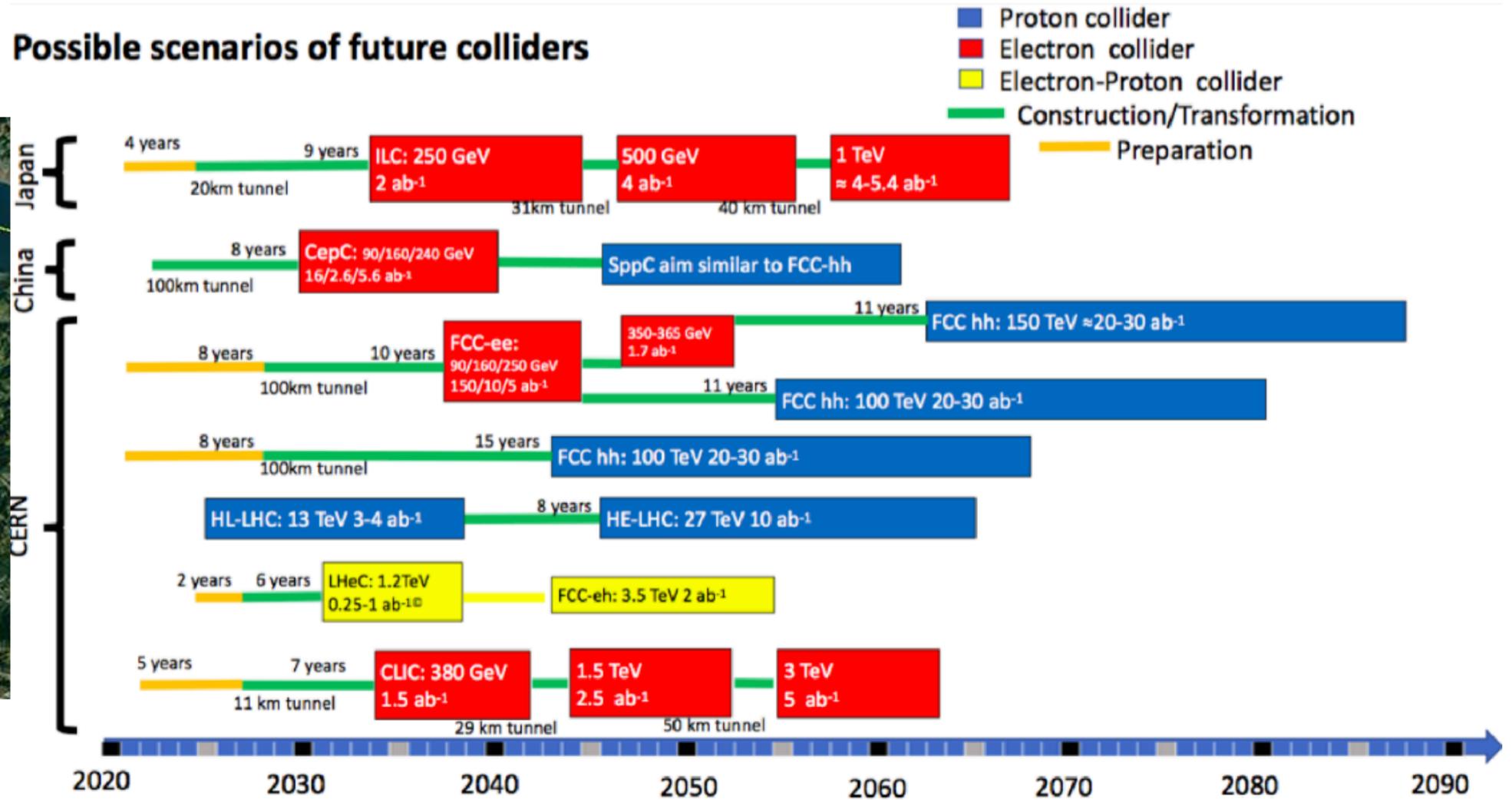
- Spôsoby hľadania novej fyziky:
  - nepriamo v zriedkavých rozpadoch častíc a porovnaním s predpoveďami ŠM
  - priamo v zrážkach častíc na urýchľovačoch (hlavne LHC):

Obr.: <https://profmattstrassler.com/articles-and-posts/some-speculative-theoretical-ideas-for-the-lhc/supersymmetry/how-to-look-for-supersymmetry-at-the-lhc/>

Budúcnosť časticovej fyziky

Doteraz však nie je vidno náznak novej fyziky, t.j. veci, ktoré nevieme vysvetliť Štandardným modelom. Bude odpoveďou FCC alebo CLIC?

Ďakujem za pozornosť! 😊

